

Syrjäytymisen vastaisen pajatoiminnan periaateperusta

Mari Ikonen

Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma

Kevätlukukausi 2019

Kasvatustieteiden laitos

Jyväskylän yliopisto

TIIVISTELMÄ

Ikonen, Mari. 2019. Syrjäytymisen vastaisen pajatoiminnan periaateperusta. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. 69 sivua.

Tutkielman tarkoituksena oli selvittää, millaisia periaatteita toisen asteen koulupudokkuutta ehkäisevään paja- ja hanketoimintaan liittyy. Periaatteet, joita tarkasteltiin, liittyivät yleisesti pajojen käytänteisiin, että näkemyksiin yksilöistä pajoilla. Niitä tarkastelemalla saatiin tietoa siitä, millaisin käytäntein nuorten yhteiskunnallista osallisuutta voidaan tukea ja toisaalta mitkä heikentävät sitä.

Periaatteita tarkasteltiin pajojen ja hankkeen työntekijöiden näkökulmasta. Aineisto kerättiin haastattelemalla kolmea suunnittelu- ja työntekijätasolla toimivaa hankkeen henkilöä. Haastattelut analysoitiin kriittistä diskursianalyysia hyödyntäen, joka soveltuu yhteiskunnallisten rakenteiden tarkasteluun emansipoivasta näkökulmasta. Aineistosta muodostui neljä erilaista periaatediskurssia: työmarkkinakansalaisuuteen kasvattamisen, empatia-, humanistinen ja uhridiskurssi.

Keskeiseksi osallisuutta vahvistavaksi tekijäksi mainittiin empaattinen lähestymistapa. Nuorelle tarjottava yksilöllinen tuki oli keskeinen auttava elementti. Humanistisessa diskurssissa korostui puolestaan nuorten toimijuutta ja yhteiskunnallista osallisuutta vahvistaminen huolimatta siitä, liittyivätkö nuorten intressit normatiivisiin elämänvalintoihin vai eivät. Toisaalta kuitenkin normatiivisilta elämänpoluilta poikkeamisen nähtiin vaikeuttavan yhteiskunnallisen osallisuuden lunastamista. Tämän vuoksi toiminnassa korostuikin päällimmäisenä tavoite normatiivisille urille, työmarkkinakansalaiseksi kasvataminen. Paja ohjasi omaksumaan yhteiskunnallista osallisuutta pitkälti työmarkkinakansalaisuuden kautta, vaikka työntekijät korostivatkin mahdollisuusrakenteiden merkitystä ensisijaisena syrjäyttävänä tekijänä.

Asiasanat: syrjäytyminen, koulupudokkuus, pajatoiminta, moraalitalous, osallisuus

SISÄLTÖ

TIIVISTELMÄ

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO.....	1
2	KOULUTUKSEN SUHDE NUORTEN YHTEISKUNNALLISEEN OSALLISUUTEEN	3
2.1	Syrjäytymiskäsitteen ulottuvuudet.....	3
2.2	Syrjäytymistä ehkäisevien toimenpiteiden ongelmallisuus.....	5
2.2.1	Subjektipositiot: kenen asia syrjäytyminen on?.....	5
2.2.2	Syrjäytymisen ehkäisy – riskien hallintaa ja universaaleja peruspalveluita	7
2.2.3	Tukitoimien paradoksaaliset vaikutukset	9
2.2.4	Tieto ja tietämisen käytännöt syrjäytymisen vastaisissa toimenpiteissä	10
3	MORAALITALouden KÄSITTEESTÄ - YHTEISÖJÄ JA YKSILÖITÄ OHJAAVA MORAALINEN PERUSTA.....	12
3.1	Työn eetoksen suhde syrjäytymiseen.....	14
3.1.1	Työ osallisuutena.....	15
3.1.2	Autonomisen yksilön ideaali ja meritokratia syrjäyttävinä rakenteina	16
3.2	Talospuhe hallinnan tekniikkana uusliberalistisessa rakennemuutoksessa .	20
4	TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	24
5	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	25
5.1	Tutkimuksen konteksti.....	25
5.2	Aineiston keruu	26
5.3	Aineiston analyysi.....	27
5.4	Eettiset ratkaisut	31

6	HANKETYÖNTEKIJÖIDEN PUHEESSA ILMENEVÄT DISKURSSIT.	33
6.1	Työmarkkinakansalaisuuteen kasvattamisen diskurssi	33
6.2	Empatiadiskurssi	37
6.3	Humanistinen diskurssi	40
6.4	Uhidiskurssi	44
7	POHDINTA	51
7.1	Johtopäätökset	51
7.2	Tutkimuksen luotettavuus	56
7.3	Jatkotutkimusteemat	58
	LÄHTEET	61
	Liite 1. Haastattelukutsu	67
	Liite 2. Teemahaastattelurunko	68

1 JOHDANTO

Syrjäytyminen on ollut keskustelujen ja politiikkatoimien yksi keskeisimmistä puheenaiheista jo pitkään (Suurpää ym. 2009, 9-12). Yhteiskunnallista osattomuutta on pyritty ratkaisemaan vaihtelevin toimenpitein (em.). Nuorten kohdalla erityistä huolta aiheuttavat vailla toisen asteen koulutusta olevien määrä (Ristolainen, Varjonen & Vuori 2013, 13-18). Koulutuksen nähdäänkin olevan keskeisin nuorten yhteiskunnalliseen osallisuuteen vaikuttava tekijä (em.). Keinoksi on esitetty koulutusmäärien kasvattamista ja esimerkiksi oppivelvollisuuden pidentämistä (Eduskunnan tarkastusvaliokunta 2013, Valtioneuvosto 2019, 163-164). Keskeinen viimeksi tehty koulutuspoliittinen toimenpide syrjäytymisen ehkäisemiseksi olikin syyskuussa 2013 voimaan tullut koulutustakuu, jonka tarkoituksena oli taata kaikille peruskoulun jälkeinen koulutuspaikka toisella asteella, kuntoutuksessa tai työpajassa (Nuorten yhteiskuntatakuu - työryhmä 2013).

Koulutustakuun tullessa voimaan yhä suurempi osa peruskoulun päättäneistä opiskelijoista onkin jatkanut toisen asteen opintoihin ja siten peruskoulu ja toisen asteen väliseen siirtymään liittyvä koulupudokkuus on saatu väheneämään (Tilastokeskus 2018). Toisaalta kuitenkin koulupudokkuus ammatillisessa koulutuksessa on ollut viime vuosina kasvussa (Pensonen & Ågren 2018, 5). Keskeinen ratkaisematon ongelma on myös se, ettei toisen asteen koulutus näyttäisi parantaneen kaikkien osalta mahdollisuuksia työllistyä ja täten kiinnittyä yhteiskunnan rakenteisiin (Bälan 2014, 66-72; Bynner & Parsons 2002, 290-291; Prendergast, Hill & Jones 2017). Työttömyyden periytyvyys on merkittävä yhteiskunnalliseen osallisuuteen vaikuttava tekijä, sillä vanhempien työttömyys ennustaa lapsien työttömyyttä toisen asteen tutkinnosta huolimatta (Vauhkonen, Kallio & Erola 2017, 501-512). Lisäksi ammatillisen tutkinnon suorittaneiden työttömyys vuoden päästä valmistumisesta oli edelleen vuonna 2017 suu-

rin, kun vertaillaan muita perusasteen jälkeen suoritettuja tutkintoja (Tilastokeskus 2019). Toisen asteen koulutusmäärien kasvaessa on siis riski, että yhteiskunnan rakenteista syrjäytyminen siirtyy toisen asteen koulutuksen jälkeiseen aikaan ja yhä suuremmalla osalla väestöstä voi kouluttautumisesta huolimatta olla vaikeuksia lunastaa paikkaansa normatiivisista yhteiskunnan rakenteista.

Toisen asteen koulutuksen läpi näyttäisi kulkevan nuoria, jotka eivät koe kuuluvansa yhteiskunnallisiin rakenteisiin siitä huolimatta, että osallistuvat koulutukseen. Luokka- ja koulu yhteisöön kuulumattomuuden tunne lukion ensimmäisen ja toisen vuoden opiskelijoiden, sekä ammatillisten oppilaitosten opiskelijoiden keskuudessa oli 10,1 % (Halme ym. 2018; Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2018). Puolestaan 11,1 % ei kokenut olevansa osa suomalaista yhteiskuntaa (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2018). Toisen asteen koulutus ei näyttäisi siis suojaavan osaa yksilöistä osattomuuden tuntemuksilta. Tämän vuoksi onkin merkityksellistä tarkastella yhteiskunnallista osallisuutta ja yhteiskunnallisista rakenteista syrjäytymistä moniulotteisempänä ilmiönä, kuin mitä pelkkä ulkokohtainen kiinnittyminen yhteiskunnan rakenteisiin antaa ymmärtää.

Tämän tutkielman tarkoituksena on selvittää, miten osallisuuden tunnetta voidaan kehittää toisen asteen opinnoissa. Tarkastelun kohteena on syrjäytymisen vastainen pajatoiminta, joka toimii toisen asteen oppilaitoksen yhteydessä. Aineisto kerättiin haastattelemalla toiminnan suunnitteluun ja toteutukseen osallistuvia henkilöitä. Tutkielmassa pyritään osoittamaan sekä hyviä toiminnan malleja, että kehittymistarpeita yhteiskunnallisen osallisuuden kehittämiseksi. Tutkielmassa tarkastellaan kriittisesti perinteisiä yhteiskunnallisia käytänteitä, jotka eivät ole osoittautuneet tarjoavan kaikille yksilöille tukeaa osallisuuden ylläpitämiseksi.

2 KOULUTUKSEN SUHDE NUORTEN YHTEISKUNNALLISEEN OSALLISUUTEEN

2.1 Syrjäytymiskäsitteen ulottuvuudet

Syrjäytyminen on sateenvarjokäsite, joka taipuu kuvaamaan hyvin moninaisia syrjässä olemisen ilmiötä mitä erilaisemmissa konteksteissa (Suurpää ym. 2009, 9-11). Yleisimmin sillä viitataan yksilön kohtaamiin sosioekonomisiin vaikeuksiin ja niiden kasaantumisen prosessiin (Järvinen & Jahnukainen 2001, 128-129). Syrjäytymisellä tarkoitetaan usein nimenomaan kasaantuneita ja syviä ongelmia, jotka ilmenevän elämän eri osa-alueilla, kuten palkkatyössä ja sosiaalisissa suhteissa (em.). Käsite on vakiintunut yhteiskunnalliseen keskusteluun, koska se soveltuu hyvin monipuolisesti kuvaamaan erilaisia huono-osaisuuden, polarisaation ja marginalisaation ilmiöitä (em.).

Syrjäytymisen käsitteellä ei ole vahvaa teoreettista taustaa (Järvinen & Jahnukainen 2001, 125-126). Sen vuoksi ilmiötä koskeva tieto onkin tulkinanvaraista ja moniarvoista. Tutkimuksellisilla valinnoilla on huomattavan suuri vaikutus siihen, millaista tietoa syrjäytymisestä ja syrjäytyneistä tuotetaan. Esimerkiksi nuoret kokevat syrjäytymisen pääasiassa yhteenkuuluvuuden ongelmina, jonka vuoksi nuoret mieltävät syrjäytymisen yksittäiseksi seikaksi yksilön monien vahvuuksien ja heikkouksien joukossa. Kvantitatiivisen tilastoaineiston valossa syrjäytyminen näyttäytyy puolestaan huomattavan usein psyykkisten ongelmien joukkona ja normatiivisuudesta poikkeavana toimintana. Syrjäytyminen voi merkitä eri henkilöille siis aivan eri asioita, jolloin myös tutkimustieto asiasta on hyvin vaihtelevaa. (Suurpää ym. 2009, 4-5).

Syrjäytymisen epätarkasta määritelmästä seuraa myös, että syrjäytyneiksi määritelty joukko on heterogeeninen (Bälan 2014, 69-70; Suurpää ym. 2009, 62-63). Syrjäytyneiksi voidaan lukea yhteiskunnan rakenteiden ulkopuolelle eristäytyneet henkilöt, mutta myös yhteiskuntaan muutoin jo hyvin kiinnittyneet yksilöt, joilla on ainoastaan pieni riski jäädä työn tai koulutuksen ul-

kopuolelle (Aaltonen, Berg & Ikäheimo 2015, 128-133). Esimerkiksi nuorena vanhemmiksi tulleet henkilöt ovat tilastojen näkökulmasta usein syrjäytymisvaarassa, koska he ovat näennäisesti työn tai koulutuksen ulkopuolella kyseisellä mittaushetkellä. Toisaalta syrjäytyneiksi voidaan määritellä myös sellaisia henkilöitä, joiden ongelmat ovat niin laajoja ja syviä, ettei pelkkä syrjäytymisen kategoria tavoita näitä erityisiä haasteita. Esimerkiksi päihteiden ongelmakäyttö ja kodittomuus ovat tällaisia erityisiä ongelmia, joita ei voida hahmottaa ainostaan syrjäytymisen käsitteellä. Kategoria ei siis huomioi yksilöllisiä voimavaroja, eikä riskejä, vaan pikemminkin se yksinkertaistaa kuvaa siitä, ketkä ovat syrjäytyneitä. (Thompson, R. 2011).

Syrjäytyminen hahmotetaan nuorten osalta pitkälti normatiivisen elämänkulun kautta (Suurpää ym. 2009, 4-5). Englanninkielisessä kirjallisuudessa käytetään nuorten syrjäytymistä kuvatessa usein termiä *Not in Employment, Education or Training* (NEET) kuvaamaan nuoria suhteessa normatiivisiin elämäntilanteisiin (Roberts 2011, 21-39; Yates & Payne 2006, 329-344). Osattomuus käsitetään siis työn, koulutuksen tai kurssimuotoisen koulutuksen ulkopuolella olemisena (em.). Suomenkielisessä kirjallisuudessa lähes vastaavaa merkitystä kantaa termi koulupudokkuus, joka rajaa syrjäytymisen suhteessa normatiiviseen opinpolkuun (Koskela, Reis & Sinkkonen 2016, 11). Yhteiskunnallisista rakenteista syrjäytyminen voidaan kuitenkin määritellä laajemmin kuulumattomuuden tunteena yhteiskunnallisiin prosesseihin, sosiaalisiin yhteisöihin, tuloihin ja valtaan (Järvinen & Jahnukainen 2001, 128-129). Tässä tutkielmassa syrjäytyminen käsitetään laajempaan yhteiskunnallisena osallisuutena, joka ei rajoitu normatiiviseen elämäntilanteeseen. Tarkastelun keskiössä on kouluttautuminen, eli nuorten normatiivinen elämäntilanne, jota kuvataan suhteessa laajempaan käsitykseen syrjäytymisestä. Tutkielmassa tullaan käyttämään käsitettä koulupudokkuus viitaten syrjäytymiskeskustelun normatiivisiin ulottuvuuksiin ja syrjäytymisen käsitettä tarkoittaen laajempaa osattomuuden ilmiötä.

2.2 Syrjäytymistä ehkäisevien toimenpiteiden ongelmallisuus

2.2.1 Subjektipositiot: kenen asia syrjäytyminen on?

Syrjäytymistä ehkäiseviin toimenpiteisiin liittyy ongelmallisia piirteitä. Ensimmäinen keskeinen pulma liittyy siihen, kenelle ja miksi näitä toimia tarjotaan. Lähtökohtana syrjäytymisen vastaisissa toimenpiteissä on se, että syrjäytymisen vastaiset toimenpiteet ovat keskittyneet pitkälti nuorten normatiivisen elämäntilanteen tukemiseen (Thompson, R. 2011). Toimilla on pyritty kehittämään pääasiassa yksilön ominaisuuksia, elämäntilannetta ja kouluttautumista (Linnakanen & Suikkanen 2004; Nelson & O'Donnell 2012, 18-28, 31). Toiminnan taustalla on ollut oletus siitä, että toimenpiteillä on lineaarinen vaikutussuhde yhteiskuntaan kiinnittymiseen (Thompson, R. 2011). Tällöin myös vastuu syrjäytymisestä nähdään olevan nuorella, joka ei näitä toimia toteuta (Perttula 2015, 101-102, 105-106). Esimerkiksi koulutuksen ulkopuolella oleminen näyttäytyy syrjäytymisenä, jolloin vastuu syrjäytymisestä jää kouluttautumispäätöksen tehneelle yksilölle (em.).

Syrjäytymiskeskustelu on kaventunut yksilöllisten ongelmien kokonaisuudeksi (Lämsä 2009, 29; Paju & Vehviläinen 2001, 65, 92-95). Näin ollen vastuu epäsuotuisasta elämäntilanteesta nähdään johtuvan yksilöstä itsestään (em.). Tällöin yhteiskunnalliset ongelmatkin paikannetaan herkästi yksilön ongelmiksi, vaikka näin ei suoranaisesti olisi (em.). Poliittinen ohjaus voi suunnata toimintaa ongelmaan nähden väärin toimenpiteisiin, kuten yksilön kouluttautumiseen, vaikka syrjäytymisen perimmäinen ongelma olisikin joku muu kuin koulutuksen puute (Perttula 2015, 106). Tällainen ei johda pelkästään perimmäisten ongelmien ja toimenpiteiden kohtaamattomuuteen, vaan myös yksilön tarpeiden ja oikeuksien ohittamiseen (em.).

Syrjäytymisen vastaisten toimenpiteiden yksilökeskeisyyteen liittyy myös toinen ongelmallinen piirre. Syrjäytymisen vastaiset toimet ovat usein luonteeltaan yksilöä normatiivista elämäntilannetta kohti aktivoivia (Sandberg 2015, 277). Syrjäytymisen mielletäänkin usein olevan passiivisuutta suhteessa normatiivisiin elämäntilanteisiin (Paju & Vehviläinen 2001, 45-46). Ulkokohtai-

sesti passiiviselta näyttäytyvä elämäntyyli voi kuitenkin pitää sisällään vahvaakin toimijuutta, sillä tämä voi olla nuorelle tietoinen valinta. Toimijuuden voidaan nähdä olevan monisyisempi ilmiö, jota ei voida määrittää pelkästään ulkoisten tekijöiden, kuten koulutuksessa olemisen kautta. Aktiivinen toimijuus voidaankin mieltää omaehtoisena ja itseohjautuvana toimintana ja passiivisen puutteena. Syrjäytymisen vastainen toiminta, kun se ohjaa nuorta normatiivisille elämäntilanteille ja näennäiseen aktiivisuuteen, voi siis pitää sisällään toimijuutta heikentäviä tekijöitä. (Ahola & Galli 2010, 134-135).

Normatiivisiin elämänvalintoihin kannustaminen voi sisältää ongelmia myös siksi, että normatiiviset toimintakentät pitävät sisällään epätasa-arvoa aiheuttavia tekijöitä (Thompson, R. 2011). Epätasa-arvoiset mahdollisuudet voivat vaikeuttaa nuorta kiinnittymästä toimintakulttuuriin, joka on itsessään syrjäyttävä tekijä (em.). Koulun toimintakulttuurin voidaan nähdä uusintavan marginalisoitujen ryhmien asemaa, sillä se perustuu vahvasti jaotteluun ja kilpailuun (Prendergast ym. 2017, 29-30). Kulttuuriin samaistuvat paremmin sellaiset, joilla kulttuurista pääomaa sosioekonomisen taustansa vuoksi enemmän, kun taas huono-osaisten asema koulutuksessa välttämättä paranee koulutuksestaan huolimatta (Bynner & Parsons 2002, 289-309). Normatiiviset toiminnan kentät voivatkin pitää sisällään syrjäyttäviä mekanismeja, jonka vuoksi normatiivisille elämäntilanteille kannustaminen ei välttämättä tuota haluttua tulosta syrjäytymisen ehkäisyssä (Thompson, R. 2011).

Syrjäytymisen vastaisiin toimenpiteisiin liittyy siis useita ongelma-kohtia. Toimenpiteet eivät välttämättä kohtaa yksilön tarpeiden ja perimmäisten osattomuuden syiden kanssa. Syrjäytymisen vastaisten toimenpiteiden keskittymistä yksilöllisiin tekijöihin on selitetty muun muassa sillä, että syrjäytymistoimien parissa työskentelevät ammattilaiset hakevat toimintaansa oikeutusta professiosta ja aikuisen positiosta. Niiden tuoman kokemuksen myötä ammattilaisilla voi olla taipumus tarkastella yksittäisen nuoren ongelmia pelkkinä yleisinä haasteina, jonka vuoksi nuori ei välttämättä saa tarvitsemaansa tukea. Ammattilaisilla saattaa olla myös taipumus selittää syrjäytymistä nuoren itseensä paikannettavilla syillä, kun nuoret kokivat rakenteelliset tekijät merkit-

tävämmiksi esteiksi. Ongelmien yleistäminen ja yksilöllistäminen voivat tällöin pahimmillaan johtaa koulupudokkaiden ongelmien määrittelyyn yleisinä nuorten ongelmina tai koko ryhmän marginalisointiin ja heidän toimijuutensa vähättelyyn. (Ahola & Galli 2010, 141).

2.2.2 Syrjäytymisen ehkäisy – riskien hallintaa ja universaaleja peruspalveluita

Syrjäytymisen vastaisen toiminnan toinen keskeinen ongelmakohta liittyy ristiriitaisiin näkemyksiin siitä, minkä ajatellaan olevan tehokasta syrjäytymisen ehkäisyä. Syrjäytymisen vastainen toiminta on keskittynyt pääasiassa yksilöiden ominaisuuksien kehittämiseen ja yksittäisiin riskitekijöiden ennaltaehkäisyyn (Sandberg 2015, 203-207). Tukipalveluilla pyritään ratkaisemaan yksittäisiä ongelmia, jotka vieläpä tyypitellään usein terveydellisiksi (Perttula 2015, 103). Tehokasta syrjäytymisen ehkäisyä nähdäänkin olevan yksittäisiin riskitekijöihin vastaaminen, jolloin kokonaisvaltaisiakin ongelmia saatetaan usein medikalisoita (em.).

Yksilöllisiin piirteisiin keskittymisen voidaan nähdä johtuvan siitä käsityksestä, mitä syrjäytymisen nähdään olevan ja mistä sen ajatellaan saavan alkunsa. Syrjäytyminen nähdään useiden erilaisten ongelmien kasaantumisprosessina, jonka vuoksi vaikuttavaa syrjäytymisen vastaista toimintaa mielletään olevan yksittäisten riskitekijöiden poistaminen (Karjalainen 2005, 28-30; Raunio 2006, 142-143). Keskeisiä riskitekijöitä, joihin tyypillisesti pyritään vaikuttamaan, ovat kouluttautuminen ja elämänhallinta (Perttula 2015, 103; Sandberg 2015, 203-204). Tärkeänä piirteenä toimien vaikuttavuuden kannalta nähdään olevan lisäksi mahdollisimman varhainen puuttuminen, jonka vuoksi nuoriin kohdistuvat toimenpiteet nähdään erityisen merkityksellisinä (Sandberg 2015, 277). Nuorta pyritään ohjaamaan normatiivisella elämänpolulla siten, että hän saavuttaisi normatiivisen elämänhallinnan aikuisiällä (em.). Syrjäytymisen vas-

tainen politiikka käsittää syrjäytymisen siis korostetun suppeasti yksittäisinä ongelmina, eikä se tarkastele ongelmia kokonaisuutena (Perttula 2015, 103).

Syyksi sille, että syrjäytymisen vastainen toiminta on muotoutunut vahvasti yksittäisten riskien eliminoimisen ympärille, on selitetty sillä, että syrjäytymisen ongelma on nähty perinteisiä huono-osaisuuden ongelmia moniulotteisempana ja haastavampana (Sandberg 2015, 203-207; Väärälä 2000, 83-84). Em. esittävät, että syrjäytymisen vastaisessa toiminnassa on pyritty moniammatillisuuteen ja eri hallinnonalojen väliseen yhteistyöhön, jotta syrjäytymisen eri riskiulottuvuudet saataisiin mahdollisimman hyvin haltuun. Toisaalta myös syrjäytymisen käsite on niin laaja-alainen ja monitahoinen, että sillä on voitu oikeuttaa ja sen nimissä toteuttaa hyvin erilaisia toimenpiteitä (Sandberg 2015, 203-207). Näiden kahden tekijän seurauksena syrjäytymisen vastainen politiikka on muotoutunut poikkihallinnolliseksi toiminnaksi (em.).

Ristiriitaisesti kuitenkin myös toimivien peruspalveluiden osuutta on korostettu vaikuttavana syrjäytymisen ehkäisemisen keinona (Sandberg 2015, 213-214, 223; Sosiaali- ja terveysministeriö 2003, 13-14). Huono-osaisuuden hallintaa ja syrjäytymisen ehkäisemistä on toteutettu suomalaisessa sosiaalipolitiikassa pitkälti universaalien peruspalveluiden kautta (Sandberg 2015, 213-214, 223). Suomessa sosiaalipolitiikan syrjäytymisen vastainen työ lähtee periaatteesta, jossa ajatellaan hyvien peruspalveluiden ehkäisevän kaikista tehokkaimmin syrjäytymistä (em.).

Ristiriita siinä, minkä ajatellaan olevan tuloksellista syrjäytymisen ehkäisyä, näyttäytyy myös kouluympäristössä. Koulujärjestelmä itsessään asettaa yksilöitä paremmuusjärjestykseen, joka on joillekin yksilöille syrjäytymiselle altistava riskitekijä (Järvinen & Jahnukainen 2008, 79-80). Samaan aikaan kuitenkin syrjäytymisvaarassa oleviksi määritellyille lapsille ja nuorille pyritään tarjoamaan erilaisia tukipalveluita koulukulttuuriin kiinnittymisen tueksi (em.). Koulutuksen peruspalvelun ajatellaan siis toisaalta olevan riittävä syrjäytymistä ehkäisevä palvelu, mutta toisaalta syrjäytymisen nähdään olevan ilmiönä niin haastava, että sitä täytyy ehkäistä erillisin toimenpitein.

2.2.3 Tukitoimien paradoksaaliset vaikutukset

Kolmas syrjäytymisen vastaiseen toimintaan liittyvä pulma koskee toimenpiteiden ja vaikutusten suhdetta. Syrjäytymisen vastaisessa toiminnassa on havaittu olevan vaikuttavuusongelmia suhteessa toiminnan tavoitteisiin. Tukitoimissa saattaa esiintyä ristiriitaisia vaikutuksia suhteessa tavoiteltuihin päämääriin (Dwyer & Wyn 2001, 145; Harrikari 2008, 264-269; Perttula 2015, 107-108). Tämän voidaan nähdä johtuvan toiminnan suunnittelun ja toteutuksen välisistä ristiriitaisista perusolettamista (em.).

Ensinnäkin perusolettamien ristiriitaa voi esiintyä toiminnan suunnittelun ja lopputulosten välillä. Tukitoimien poliittisen ohjauksen lähtökohdat ovat ongelmalähtöisiä: toiminnanohjauksella pyritään vastaamaan mahdollisimman hyvin tulevaisuuden haasteisiin ja ongelmiin (Perttula 2015, 107-108). Myös nuorten parissa toimivilla ammattilaisilla voi olla pyrkimys oikeuttaa syrjäytymisen vastaista toimintaa vakuuttelemalla ongelman vakavuutta (Dwyer & Wyn 2001, 145; Harrikari 2008, 263-268). Toisin sanoen poliittisia toimia oikeutetaan ongelmilla (Perttula 2015, 107-108). Ongelmalähtöisen lähestymistavan paradoksaalinen seuraus voi kuitenkin olla se, että uhkakuvien maalailun voi lisätä nuorten keskuudessa näköalattomuutta ja pahoinvointia (em.). Tällainen diskurssi ylläpitää myös stigmatisoivaa ja marginalisoivaa diskurssia ja saattaa kiinnittää tarpeettoman paljon huolta syrjäytymiseen ilmiönä ja ongelmana (Dwyer & Wyn 2001, 145; Harrikari 2008, 263-268). Täten syrjäytymisen ongelmallisuutta korostavat tukitoimet voivat toimia itseään toteuttavana ennusteena (em.).

Toisekseen perusolettamien välistä ristiriitaa voi esiintyä tukitoimien poliittisen ohjauksen ja käytännön auttamistoiminnan välillä (Perttula 2015, 107-108). Kun toiminnan poliittinen ohjaus perustuu ongelmalähtöisyydelle, saattaa käytännön toiminta nuorten parissa lähteä toiminnassaan hyvin erilaisista lähtökohdista liikkeelle (Valtioneuvoston kanslia 2001, 91-92, 121-122). Käytännön auttamistyötä tekevät ammattilaisilla on usein taipumus lähestyä nuoren ongelmia kokonaisvaltaisesti ja nuoren yksilön keskeneräisyyttä korostaen välillä. Näin ollen käytännön auttamistyö saattaa lähteä toiminnas-

saan hyväksyvämmästä perusolettamuksesta, kun taas poliittisen toiminnan lähtökohdat ovat uhkakuvissa ja ongelmassa. Nuori asettuu mahdollisesti tukitoimissa ristiriitaisten olettamien väliin: toisaalta nuoreen kohdistuu odotuksia ja kategorioita ulkoapäin määriteltyjen ongelmien näkökulmista, toisaalta nuori voidaan nähdä käytännön nuorten parissa työskentelevien ammattilaisten näkökulmasta keskeneräisenä, narratiivisena yksilönä, jolla on heikkouksia ja vahvuuksia. Ristiriita voi saada aikaan vaikuttavuuden ongelmia toiminnan ohjauksen ja käytännön työssä ilmenevien ristiriitojen vuoksi. (Perttula 2015, 107-108).

2.2.4 Tieto ja tietämisen käytännöt syrjäytymisen vastaisissa toimenpiteissä

Syrjäytymisen vastaisen toiminnan neljäs ongelmallinen piirre liittyy siihen, millaisten erityistukitoimien ajatellaan olevan vaikuttavia. Syrjäytymisen vastaisissa toimenpiteissä saattaa esiintyä mahdollisia vaikuttavuuden ongelmia siksi, että syrjäytymistä koskeva tieto palvelujen muotoilun taustalla pitää sisällään validiteettiongelmaa. Erityisesti määrällisen tutkimustiedon osuus tukipalveluiden muotoilun taustalla saattaa aiheuttaa validiteettiongelmaa tutkimuskohteen luonteen vuoksi (Järvinen & Jahnukainen 2008, 78-79; Sandberg 2015, 196-197, 201; Suurpää ym. 2009, 4-8). Kaikesta huolimatta palveluiden muotoilussa korostetaan näyttöön perustuvaa päätöksentekotyötyä (*eng. evidence-based policy*), sillä julkishallinnon päätöksenteon tulee nykyisellään perustua tutkittuun näyttöön asiasta ja asiasuhteista (Simpura & Uusitalo 2008, osio 5). Lisäksi tällä tiedolla on myös legitimoitu nuorisopoliittisia toimenpiteitä ja niiden merkitystä (Sandberg 2015, 279-280; Suurpää ym. 2009, 28-29).

Syrjäytymisen vastaisten toimenpiteiden taustalla käytetään ensinnäkin paljon määrällistä tutkimustietoa siitä, mitä ovat syrjäytymisen riskitekijät (Sandberg 2015, 196). Tähän liittyy validiteettiongelmaa, sillä tilasto esittää aina vain yksittäisen näkökulman ilmiöön jättäen lukuisia muita näkökulmia esittämättä (Alastalo & Åkerman 2011, 167). Lisäksi syrjäytymistä on ilmiönä

vaikea tutkia ja mitata tarkasti, joten päätöksenteon ja palvelumuotoilun tukena on jouduttukin käyttämään paljon vaillinaista, implikoivaa ja yksipuolista dataa (Sandberg 2015, 196). Yksittäisten muuttujien nähdään implikoivan epäsuorasti kasaantuessaan syrjäytymistä, joten syrjäytymisen vastaiset toimenpiteet kohdistetaan usein vain näihin (Sandberg 2015, 199). Päätöksenteon tukena käytetty data koostuukin usein vain muutamista yksittäisistä muuttujista kootuista indikaattoreista, joilla voidaan kuvata syrjäytymisen prosessia ja riskejä (em.).

Lisäksi validiteettiongelmia syrjäytymiseen liittyvien palveluiden muotoiluun voi liittyä siksi, että syrjäytymistä ehkäisevissä toimenpiteissä käytetään pääasiassa helposti määrälliseen muotoon operationalisoitavaa poikkiaineistodataa, kuten selkeitä lukuja sosiaali- ja terveyspalveluiden käyntimääristä (Järvinen & Jahnukainen 2008, 78-79; Suurpää ym. 2009, 4-8). Syrjäytymistä käsittelevä kvantitatiivinen data liittyy rajoittavasti myös pitkälti institutionaalisten nivelvaiheiden kuvailuun ja normatiivisena pidetyn elämänkulun poikkeavuuksiin, jolloin syrjäytyneitä koskeva tilastointi ja kyselyt eivät kykene tavoittamaan välttämättä kaikkein huono-osaisimpia (Suurpää ym. 2009, 4-8). Myös poikkiaineistojen runsas käyttö vääristää kuvaa syrjäytymisen ilmiöstä, sillä se ei huomioi sitä, kuinka tilapäisiä tilastoissa näyttäytyvät syrjäytymisen riskitekijät ovat (Järvinen & Jahnukainen 2008, 78-79).

Palvelumuotoilun taustalla oleva käsitys siitä, mitä syrjäytymiseen liittyvä pahoinvointi tarkoittaa, eroaa nuorten käsityksestä (Suurpää ym. 2009, 9, 63-64). Nuoret ymmärtävät syrjäytymisen pääasiassa sosiaalisen yhteenkuuluvuuden ongelmina, joka on ilmiönä vaikea tavoittaa hyvinvointiohjauksen perusteena olevien kvantitatiivisten mittarien avulla (Suurpää ym. 2009, 4-5). Myös laadullista tutkimusta aiheesta on todella vähän (Suurpää ym. 2009, 9, 63-64). Kun syrjäytymistä koskevan palvelumuotoilun taustalla käytetään paljon normatiivisia elämänkulun poikkeavuuksia kuvaavaa tilastoaineistoa, esiintyy nuorten käsityksissä ja kokemuksissa ristiriita suhteessa hyvinvointipolitiikan perusteena oleviin käsityksiin syrjäytymisestä (Suurpää ym. 2009, 4-8).

3 MORAALITALLOUDEN KÄSITTEESTÄ - YHTEISÖJÄ JA YKSILÖITÄ OHJAAVA MORAALINEN PERUSTA

Syrjäytymisen ilmiötä ja sen vastaista toimintaa voidaan tarkastella arvojen ja periaatteiden tasolla. Tähän soveltuu käsite moraalitalous, jonka avulla voidaan kuvata yhteisöjen tapoja ja käytänteitä, sekä niiden takana vallitsevia moraalisia periaatteita (Bolton & Laaser 2013, 509-511). Siispä moraalitalouden käsitteen avulla päästään tarkastelemaan syrjäytymisen vastaisen kehittämishankkeen normi- ja periaateperustaa.

Moraalitalouden käsite kuvaa yhteisöjen ja yksilöiden toimintaa ohjaavia moraalisia sääntöjä (Bolton & Laaser 2013, 509-511; Sayer 2004, 23-25, 42-43). Sen avulla voidaan käsitellä esimerkiksi yhteiskunnassa vallitsevia arvoja siitä, kuka on oikeutettu saamaan taloudellista tukea yhteiskunnalta, pitäisikö kaikilla olla töitä, tai kuinka tasa-arvoisen yhteiskunnan pitäisi olla (Julkunen 2004, 237-242; Julkunen 2006a, 151-152). Se, mitä yhteiskunnassa pidetään arvokkaana ja tärkeänä muovaa myös julkisen talouden ohjaustyyliä ja julkisen sektorin tavoitteenasetteluja, toisin sanoen tavoitteita ja pyrkimyksiä hyvään yhteiskuntaan (Sayer 2004, 23-25, 42-43).

Moraalitalouden käsite on suhteellinen ja monimuotoinen: se soveltuu kuvaamaan eri kulttuureita mikro- ja makrotasolla (Jarva 2004, 315; Sayer 2004, 23). Ensinnäkin käsitteellä pystytään kuvaamaan sekä yksilöiden, että instituutioiden oikeuksia ja velvoitteita (Sayer 2004, 23). Moraalitalous hahmottuu lukuisien talouden eri osa-alueiden kokonaisuutena esimerkiksi yksilön vastuista osallistua työllistymiskurssille, sosiaalietuuksien myöntämistä koskeviin poliittisiin päätöksiin (Julkunen 2004, 235-246; Sayer 2004, 23-25, 41-42). Toiseen käsite on notkea taipumaan erilaisiin kulttuureihin, yhteiskuntiin ja talous-

järjestelmiin (Jarva 2004, 315). Täten käsitettä voidaan käyttää tutkimuksessa niin länsi-, kuin kolmansissakin maissa (Julkunen 2004, 235).

Lisäksi, että käsitettä on käytetty erilaisissa konteksteissa, myös eri teoreetikot ovat määritelleet sen eri tavoin. E. P. Thompson (1971) edustaa moraalitalouden käsitteen käytössä tulokulmaa, joka painottaa kollektiivisen omatunnon merkitystä. Hänen mukaansa ihmisten jaetuilla käsityksillä moraalisäännöistä on vaikutusta taloudellisiin käytänteisiin ja siihen, mitä ihmiset pitävät normatiivisena (Bolton & Laaser 2013, 520-521). E. P. Thompsonin näkemyksessä moraalitalous paikantuu täten ihmisten käsityksiin moraalin, talouden ja yhteiskunnallisten käytäntöjen välisestä suhteesta (em.). Moraalitalous on siis yhtä kuin ihmisten moraaliset tunteet (em.).

Andrew Sayer (2011, 1-11) puolestaan korostaa, että taloudelliset käytänteet ovat osa yhteisöjen ja yksilöiden arkipäiväistä, normatiivista toimintaa. Moraalitalous tarkoittaa siis hänen näkemyksensä mukaan konventioita ja normeja, joilla on vaikutusta yhteisöjen ja yksilöiden vastuisiin ja oikeuksiin, kuten käsityksiin siitä, kuka on oikeutettu saamaan sosiaalietuksia (Bolton & Laaser 2013, 520-521). Moraali on tällä tavoin kietoutunut talouteen. Kolmannen keskeisen tulokulman käsitteen käyttöön esittää puolestaan Karl Polanyi (1957), jonka mukaan moraalitalous ei liity niinkään ihmisten moraalisiin käsityksiin, vaan pikemminkin laajemmin markkinoiden tunkeutumisesta sosiaaliselle elämänalueelle ja siihen, kuinka ihmisiä täytyy suojella markkinoiden loogiikalta (em.). Polanyin yksi keskeisistä teeseistä onkin, että kapitalistisessa yhteiskunnassa moraali ja talous eivät ole yhteenkietoutuneita, vaan pikemminkin erkanevat toisistaan (em.).

Tässä tutkielmassa moraalitalouden käsitteellä viitataan Sayerin käsitykseen konventioista ja normeista, jotka määrittelevät paja- ja hankeyhteisön arkea. Tarkastelun tasona on kyseinen paja- ja hankeyhteisö. Tässä tutkielman luvussa tullaan kuvaamaan työn ja yhteiskunnallisen osallisuuden suhdetta erityisesti Sennettin (2003) ja Julkusen (2004) käsityksiin talouden moraaliperustasta tukeutuen.

Sennett (2003) jäsentää yhteiskunnallisten arvonantojen lunastamisen keinoja yleismaailmallisesti, joten hänen käsityksensä soveltuvat moraalitalouden ja yhteiskunnallisen osallisuuden konteksteihin. Hän tarkastelee osallisuutta laajempänä ilmiönä, kuin normatiivisilla elämänkentillä olemisena. Sennettin (2003) käsitys osallisuudesta ja siihen kytkeytyvistä arvoista soveltuu juuri tämän tutkielman kontekstiin, sillä sen avulla voidaan tarkastella kriittisesti normatiivisille elämänurille ohjaavaa syrjäytymisen vastaista toimintaa, sekä pyrkiä selittämään periaatteilla ja normeilla, miksi toiminnan muotoilussa on päädytty kyseisiin ratkaisuihin. Sennett (2003) tarjoaakin positiivisen ja ratkaisukeskeisen mallin osallisuuden ongelmien käsittelyyn.

Julkusen (2004) käsityksissä moraalitaloudesta on hyvin paljon samaa Sennettin (2003) näkemyksiin verrattuna. Myös hän lähestyy yhteiskunnallista osallisuutta ilmiönä, joka ei rajoitu normatiivisiin elämänvalintoihin. Julkunen (2004) käsittelee kriittisesti osallisuuden edistämiseen liittyviä yhteiskuntapoliittisia toimia, joka on yhdenmukainen tämän tutkielman tutkimusasetelman kanssa. Lisäksi hän on soveltanut moraalitalouden käsitettä suomalaisen yhteiskuntapolitiikan kontekstiin, joka auttaa tässä tutkielmassa hahmottamaan syrjäytymisen vastaisen toiminnan ja sen periaateperustan suomalaisia erityispiirteitä.

3.1 Työn eetoksen suhde syrjäytymiseen

Moraalitalouden käsitteellä voidaan tarkastella sitä, miten työ voi olla yhteiskunnan osallisuudesta syrjäyttävä tekijä (Bolton & Laaser 2013, 508-509). Työn eetoksen, eli työn itseisarvon korostaminen länsimaisessa kulttuurissa on alkanut määritellä käsityksiä siitä, mitä on ihmisarvoinen elämä ja millainen on oikeudenmukainen sosiaalijärjestelmä (em.). Työssä olemisesta onkin tullut keino lunastaa osallisuus yhteiskunnassa ja syrjäytyminen tapahtuu suhteessa työhön (Julkunen 2004, 248-250). Tässä tutkielmassa työstä syrjäytyminen määritellään normatiivisilta kentiltä ulkopuolella olemisena. Nuorten osalta normatiivisten

kenttien ulkopuolella oleminen tarkoittaa koulutuksesta ulkopuolella olemista. Koulutuksesta syrjäytyminen rinnastuu siis työstä syrjäytymiseen, koska koulutuksen yhtenä funktiona on valmistaa opiskelijat työelämää varten.

3.1.1 Työ osallisuutena

Työnteko on normi, jota korostetaan yhteiskuntia eteenpäin ajavana voimavarana (Bolton & Laaser 2013, 508-509). Työstä onkin muodostunut keskeinen ihmisten omanarvontuntoa ja sosiaalijärjestelmää määrittävä tekijä (Julkunen 2004, 236-239; Sennett 2003, 49-59). Työn arvo on alkanut määrittää käsityksiä ihmisarvoisesta elämästä myös niissä tapauksissa, kun työ ei tuota hyvinvointia, tai siitä joudutaan syrjään (Julkunen 2004, 248-250). Nämä normit vaikuttavat käsityksiin siitä, mitä on yhteiskunnallinen osallisuus ja voiko työn ulkopuolella oleva henkilö ansaita sitä (em.).

Työn eetoksen vuoksi työn ulkopuolella oleminen voidaan nähdä vähemmän arvokkaana (Sennett 2003, 49-59). Eetos vaikuttaa Sennettin (2003, 49-59) mukaan osallisuuden lunastamiseen siksi, että työn arvo määrittelee itseämme ja muiden arvoa. Hän esittää, että modernissa yhteiskunnassa arvotamme yksilöitä sekä ihmisen itseisarvon, että yksilön työn arvon, hyötyarvon kautta. Työn ulkopuolella oleva ei saa tällöin arvostusta osakseen, koska hän ei kykene täyttämään hyötyarvoaan (em.).

Työnteon arvon korostaminen vaikuttaa myös käsityksiin siitä, mitä on olla hyvä kansalainen (Julkunen 2004, 236-239; Sennett 2003, 101-102). Työn arvostuksen vuoksi itsensä elättäminen nähdään arvokkaana (em.). Yksilöt pyrkivät saavuttamaan itsellisyyttä työnteon kautta, sillä riippuvuus muista nähdään vähemmän kunnioitettavana (em.). Tämä vaikuttaa myös sosiaalipolitiikan trendeihin (Julkunen 2004, 236-239). Omasta työllistettävyydestä huolehtiminen on yksi suomalaisen sosiaalietuuksien jakoperusteista (Julkunen 2006a, 212-216). Työn ulkopuolelle jättäytyminen onkin käytännössä vaikeaa, sillä sosiaalipolitiikka ei mahdollista sitä taloudellisesti (em.). Työstä syrjässä oleminen

on vaikeaa ja käytännössä yhteiskunnan rakenteissa pysyminen edellyttääkin työelämässä oloa tai sinne pyrkimistä (Julkunen 2004, 236-239).

Työn eetoksen voidaan nähdä vaikuttavan myös siihen, mitä yhteiskunnassa pidetään tavoittelemisen arvoisena. Julkunen (2004, 248-250) esittää, että työ voidaan nähdä keinona saavuttaa modernille ihmiselle pyhiksi määriteltyjä asioita, kuten identiteetti, vaurautta ja osallisuutta. Työnteon itseisarvo on alkanut määritellä hyvää elämää ihmisen itseisarvon kustannuksella (Julkunen 2004, 248-250; Sennett 2003, 57-58). Tämän kuvataan olevan erityisen ongelmallista aikana, jolloin yhteiskunnassa ei vallitse täystyöllisyys: palkkatyön merkitys toiseuttaa työn ulkopuolella olevia henkilöitä (Julkunen 2004, 248-250). Ilman työtä yksilöllä voi olla vaikeaa lunastaa yhteiskunnassa pyhiksi määriteltyjä asioita ja näin tunnistaa asemaansa yhdenvertaisena yksilönä muiden työssäkäyvien joukossa (em.).

Työn eetos esiintyy myös käsityksissä ihmisarvoisesta elämästä: onko hyvinvointia tukematon työ parempi, kuin ei työtä ollenkaan (Julkunen 2004, 246-248). Työllisyyden vaatimuksen korostaminen on lisännyt myös poliittisia intressejä lisätä työn kannattavuutta sosiaaliturvan heikentämisen kustannuksella Suomessa. Työnteko nähdään kuitenkin samaan aikaan itsessään arvokkaana huolimatta siitä, mitä seurauksia tällä voi olla. Työllisyyttä pidetään siis itsessään moraalisesti ja taloudellisesti hyvänä, jolla voidaan oikeuttaa myös sellaisia toimenpiteitä, jotka eivät edistä suhteellista hyvinvointia yhteiskunnassa. Työn eetos verhoaa taakseen siis eriarvoisuuden lisääntymisen. (Julkunen 2006a, 206-212).

3.1.2 Autonomisen yksilön ideaali ja meritokratia syrjäyttävinä rakenteina

Työn itseisarvoinen asema osallisuuden lunastamisen keinona ja työn eetoksen viljeleminen ovat synnyttäneet tilan, jossa työelämän ulkopuolelle jääneiden kansalaisten on vaikea lunastaa yhteiskunnallista osallisuuttaan (Julkunen 2004, 244-245). Tämän voidaan nähdä johtuvan meritokraattisten arvojen suosiosta

(Sennett 2003, 63). Meritokraattinen puhe siitä, kuinka jokaisen olisi täytettävä potentiaalinsa työelämässä jättää täysin huomiotta sellaiset henkilöt, jotka eivät tähän kykene (em.). Henkilöt, jotka eivät kykene saavuttamaan elämässään hyveenä pidettyä työtä, sivuutetaan yhteiskunnallisessa keskustelussa (Julkunen 2004, 244-245). Samaan aikaan tällä on vaikutuksia siihen, miten ihmiset ajattelevat sosiaaliturvan järjestämisestä sellaisille henkilöille, jotka eivät täytä tätä työnteon hyvettä (em.).

Työn merkityksen korostaminen on saanut uusia sävyjä yhteiskunnan meritokratisoitumisen ja kyvykkyyden arvon korostumisen myötä (Julkunen 2004, 244-245; Sennett 2003, 63-64, 97-99). Ihmiset ansaitsevat arvonantoa yhteiskunnassa kehittämällä itseään, etenekin kykyjen ja taitojen kautta (Sennett 2003, 63). Omien taitojen ja kykyjen kehittämistä pidetään arvokkaana, sillä yhteiskunta paheksuu tehotonta kykyresurssien käyttöä (em.). Sennettin (2003, 75-83) mukaan kyvykkyyden maksimointi on siis arvo sinänsä, jonka kautta yksilöt voivat ansaita arvostusta yhteiskunnassa.

Julkunen (2004, 244-245) huomauttaa, että jokaisella nähdään olevan yhtäläinen mahdollisuus menestyä työelämässä harjoittamalla osaamistaan ja tulemalla kyvykkäämmäksi. Kaikilla nähdään toisin sanoen olevan demokraattiset mahdollisuusrakenteet oman potentiaalinsa kehittämiseen ja hyödyntämiseen työelämässä (em.). Paradoksaalisesti diskurssi ei kuitenkaan huomioi eriarvoistavia mahdollisuusrakenteita ja työelämän eriarvoisuutta, jossa osa päätyy matalapalkkaurille tai esimerkiksi syrjäytetään kokonaan työstä (Julkunen 2004, 244-245; Julkunen 2006a, 206-216).

Meritokraattisessa työelämän diskurssissa, jossa työnteoa pidetään jokaisen velvollisuutena, ei huomioida sitä, kuinka työelämä valikoi ja eriarvoistaa (Sennett 2003, 89-94). Työ ei näin ollen takaa välttämättä avaimia arvokkaaseen hyvinvoinnin ylläpitämiseen (em.). Myöskään tässä ajassa, jolloin täystyöllisyys ei ole mahdollista, eikä oma kyvykkyys tae työstä, mahdollisuusrakenteet eivät näyttäydy kaikille samalla tavoin (Julkunen 2004, 244-245; Julkunen 2006a, 206-216). Täten työn velvoittavuuden diskurssi ei huomioi tosiasiallisten mahdollisuusrakenteiden eriarvoistavia tekijöitä, vaan tuottaa todelli-

suudesta vieraantunutta ja huono-osaisia haavoittavaa työn etiikkaa (Julkunen 2006a, 206-216).

Nykyaikainen käsitys toimijasta perustuu liberaaliin käsitykseen yksilöstä (Jarva 2004, 307-310). Yksilö ja hänen arvonsa nähdään keskeisenä yhteiskunnallisena toimijana, kun taas esimerkiksi perheyksikkö toimijana ei tällaista asemaa nykyaikaisessa yhteiskunnassa lunasta (em.). Yksilön arvo tiivistyy vapauteen ja mahdollisuuteen tehdä valintoja, sillä sen nähdään merkitsevän kykyä huolehtia itsestä (Jarva 2004, 307-310; Sennett 2003, 63-64). Itsenäisen, valintoja tekevä yksilö on riippumaton muista ja tätä kautta hän ansaitsee yhteiskunnassa arvonantoa (Sennett 2003, 63-64). Täten moraalitalouden nykyaikainen hyve on maksimoida yksilöiden kyvyt ja tyydyttää yksilön tarpeet (Jarva 2004, 307-310; Sennett 2003, 63-64). Sennettin (2003, 63-64) mukaan tämä on kuitenkin ongelmallista, jos kyvystä huolehtia itsestä tulee niin vahva arvo, ettemme enää huomaa sosiaalisen tuen tarvetta. Hänen mukaansa vahva itsellisyyden ja vapaan yksilön vahva arvo sinänsä voi olla syy eriarvoisuudelle: sosiaalista tukea tarvitsevia ei huomata, sillä ajatus siitä, että yksilön täytyy löytää keinot pärjätä itse, on niin vahva.

Lisäksi yksilön kykyjen ja taitojen kehittämisen arvoon liittyy eräs toinen eriarvoisuutta luova tekijä. Yhteiskunnassa kaikki yksilöiden tarpeet ja kyvyt eivät ole olleet yhtä arvostettuja, vaan ainoastaan tuottava työ on saanut pieteetin arvokkaana ja hyvänä (Jarva 2004, 307-310; Sennett 2003, 89-99). Perinteisesti miesten palkkatyö on nähty arvokkaana ja sitä on toteutettu naisten preferenssien kustannuksella (Jarva 2004, 307-310). Esimerkiksi naisten kotitalouksissa tekemä ei-tuottava työ on historiassa tyypillisesti tehty näkymättömäksi, kun taas miesten menestys työelämässä nähdään arvokkaana (em.). Toisin sanoen moderniin aikaan liittyy tarve toteuttaa omaa, uniikkia potentiaaliaan, mutta arvokkaimpana pidetään kuitenkin maskuliinisessa työelämässä menestymistä (Jarva 2004, 307-310; Sennett 2003, 89-99). Muussa, kuin tuottavassa työssä potentiaalinen ja kyvykkyyden osoittaminen voidaan tehdä näkymättömäksi yhteiskunnan arvonantojen näkökulmasta: yksilö, joka ei täytä potentiaa-

liaan palkkatyössä ei näennäisesti täytä sitä lainkaan, eikä myöskään lunasta kansalaisuuteen liitettäviä hyveitä (Jarva 2004, 307-310).

Kantola (2002, 150-151) kuvaa, kuinka uusliberalistinen rakenneuudistus julkishallinnossa on saanut aikaan muutoksia arvojärjestyksessä, jotka koskevat sitä, millainen on ideaali yksilö. Uusliberalistinen käsitys ihmisestä nojaa yksilön vapauteen: yksilön on tärkeää olla itsenäinen toimija, kyettävä olemaan rationaalinen ja itseohjautuva. Kantola (2002, 150-151) viittaa, että toisaalta julkishallinto sallii yksilölle entistä suuremmin vapautta byrokratian vähentämisen myötä, mutta toisaalta paradoksaalisesti hallinnon ohjauksella pyritään vaikuttamaan entistä syvemmin yksilöiden itseohjautuvuuteen ja itsensä hallintaan. Tämän voidaan nähdä muokanneen julkishallinnon käsitystä siitä, millaisia sosiaali- ja terveystalouden palveluiden pitäisi pyrkiä. Yksilön vapaus moraalisena hyveenä nähdään tärkeänä, mutta toisaalta julkishallinnolla nähdään olevan yhä suurempi oikeus vaikuttaa yksilöön itseensä. Yksilöiden pitäisi näkökannan mukaan ottaa yhä suurempi vastuu sosiaalisista ongelmistaan, joka näkyy moralisoivina puhetapoina sosiaaliturvan käytöstä ja osoittaa sosiaaliset ongelmat yksilön syyksi. Sosiaaliturvan vastikkeellisuus toteuttaa moraalista hyvettä itseohjautuvasta ja vapaasta yksilöstä, sillä se kannustaa yksilöitä ottamaan omista sosiaalisista ongelmistaan enemmän vastuuta. (Kantola 2002, 150-151).

Uusklassinen yksilön ihanne nojaa siis hänen potentiaalinsa täyttämiseen. Itseisarvoisesti yhteiskunnassa on oletettu, että potentiaalinsa täyttämiseen sisältyy myös hyödyn maksimoinnin tavoite: yksilön ajatellaan täyttävän potentiaalinsa, kun hän saa mahdollisimman paljon siitä hyötyä ja kykenee olemaan itse hyödyksi. Toisin sanoen perinteinen näkökulma ei arvota eirahallista ja ei-tuottavaa taloutta. Jarva (2004, 308-311, 314) ehdottaakin, että taloudellisten arvojen rinnalle pitäisikin ottaa myös moraaliset hyvinvointiarvot. Tällä tavoin tehtäisiin näkyvämmäksi myös sellainen toiminta, jolla on merkitystä yhteisöjen elämässä, mutta vähemmän taloudellisen tuottavuuden kannalta. (Jarva 2004, 308-311, 314).

Sennett (2003, 260-263) ehdottaa, että yksilön potentiaalin ja itsellisen pärjäämisen arvostamisen haitallisista puolista eroon pääsemiseksi olisi yksilön etuoikeuttavan potentiaalin arvostamisen sijaan arvostettava enemmän kaikenlaisia käytännöllisiä saavutuksia. Potentiaalisten kykyjen ja taitojen arvostaminen viittaa mahdollisuusrakenteisiin ja sisäsyntyisiin taipumuksiin, jotka eriarvoistaa niitä, joiden asema mahdollisuusrakenteissa ei ole lähtökohtaisesti niin hyvä. Saavutuksia arvostamalla arvostetaan lopputulosta, johon kaikilla on yhtäläisemmät mahdollisuudet päästä omista lähtökohdista riippumatta. Lisäksi hän muistuttaa, että itsellisen pärjäämisen arvostuksen myytin voi kaataa vain myöntämällä yksilöiden tarvitsevan apua, mutta antaa kuitenkin yksilöiden tulla entistä aktiivisemmiksi osapuoliksi päättämään omasta hoidostaan tai avustaan. Hänen mukaansa myöntämällä, että emme voi ymmärtää kaikkea toisesta henkilöstä, luo aitoa autonomiaa. Täten yhteiskunnallinen avunanto tukee apua tarvitsevien autonomian tunnetta, kun apu on saatavilla universaalien etuuden muodossa, mutta tuki- tai hoitomuodoissa kunnioitetaan kuitenkin yksilöiden kykyä tuntea itse oma tilanteensa parhaiten ja huomioidaan tämä tuki- ja hoitomuotojen suunnittelussa. (Sennett 2003, 260-263).

3.2 Talouspuhe hallinnan tekniikkana uusliberalistisessa rakennemuutoksessa

Työn eetos on nähtävissä sekä puhetapojen ja asenteiden muutoksessa, että julkishallinnon laajemmassa kehittämissälinjassa. Julkinen hallinto Suomessa on muuttunut huomattavasti rakenteeltaan ja periaatteiltaan, kun uusi julkishallinnon johtamistyyli (*eng. New Public Management*) on omaksuttu sen kehittämistä ohjaavaksi suuntaviivaksi: hallintoa on tehostettu, avattu kilpailulle, sekä uusittu toiminnan periaatteita markkinavetoisiksi (Kantola 2002, 35-36, 150-151). Arvojen muutoksella on ollut siis vaikutusta myös tapoihin, jolla hallintoa järjestetään (Julkunen 2002, 317; Julkunen 2006a, 98-104). Talouden ja työnteon

itseisarvon vahvistuminen näyttäytyy sekä sosiaalijärjestelmän muutosten taustalla, että talouspuheen voimistumisena (em.).

Julkusen (2002, 317) mukaan talouden riskipuhe on keino oikeuttaa sosiaalisten etuuksien leikkauksia. Hänen mukaansa talouden riskipuheella kyetään oikeuttamaan julkisten palveluiden rahoituksen heikennyksiä, sillä se oikeutetaan työllisyyden säilyttämisellä. Leikkauksia perustellaan työttömyyden ehkäisyllä: työllisyys on intressi, jonka nimissä pakottaudutaan tekemään epämiellyttäviäkin uhrauksia, kuten suostutaan palkkakuriin (em.). Myös Kantola (2002, 18-19) kuvaa riskipuhetta vahvana poliittisen vaikuttamisen keinona. Em. mukaan riskipuheella on pyritty perustelemaan usein hyvin epämääräisiä ongelmia, joiden kuvataan liittyvän pääasiassa taloudellisiin realiteetteihin. Epämääräisen riskipuheen avulla kyetään täten oikeuttamaan poliittisia uudistuksia ilman laajempaa tai monipuolisempaa poliittista harkintaa muutoksen perusteista, vaikutuksista ja vaihtoehdoista (em.). Päätökset, jotka on tehty markkinoiden periaatteiden mukaisesti kannattavuutta ja kilpailukykyä tavoitellen ovat päätöksiä, joissa ei käytetä poliittista harkintaa (Kantola 2002, 155).

Sennett (2003, 101-153) kuvaa, kuinka uusliberalistisella kehittämisellä, jonka arvopohja on ollut työn ja tehokkuuden arvojen korostaminen omanarvontuntoa lunastavana tekijänä, on saatu aikaan paradoksaalisia seurauksia. Hänen mukaansa hyvinvointivaltioiden uusliberalistisilla muutoksilla ei ole päästy halutunlaisiin tuloksiin, sillä hyvinvointipalvelujen universaalisuuden vähittäinen alasajo on vain lisännyt eriarvoisuutta ja heikentänyt yhteiskunnan tuen varassa elävien henkilöiden kiinnittymistä yhteiskuntaan. Seuraukset johtuvat hänen mukaansa siitä, että universaalien palveluiden järjestäminen yhä markkinaehtoisemmin heikentää julkisen sektorin työntekijöiden osaamista, muuttaa avunannon yhä vastikkeellisemmaksi ja luo apua tarvitseville negatiivisen position epäitsellisinä ja sääliä tarvitsevinä. (Sennett 2003, 101-153).

Vastuu on moraalikäsite, joka yhteiskuntapoliittisessa keskustelussa yhdistetään kansalaisten moraalikäsitukseen yksilöiden ja yhteiskunnan toimeentulon varmistamiseen liittyviin kysymyksiin (Julkunen 2006a, 534-537;

Julkunen 2006b, 533). Julkunen (2006b, 533-540) kirjoittaa, että vastuu on kaksisuuntainen käsite: yhteiskuntavastuu käsittää yksilön velvoitteet yhteiskuntaa kohtaan, kun taas yksilö voidaan toisaalta nähdä olevan yhteiskunnan vastuulla. Yhteiskuntapoliittisissa diskursseissa vastuuta käytetään monissa asiayhteyksissä abstraktisti kuvaamaan hyvin erilaisia ilmiöitä erilaisissa konteksteissa, kuten esimerkiksi piittaamatta eriarvoistavista rakenteista (em.). Vastuun tematiikka suomalaisessa yhteiskuntapoliittisessä keskustelussa on kietoutunut osaksi laajempia teemoja, eikä se ole kovin julkilausuttua (em.). Esimerkiksi valtion ja kuntien tehtävien jaosta puhutaan usein vastuina (em.). Toisaalta Julkunen (2006b, 533-540) kuitenkin esittää, että vastuudiskurssi on yleistynyt. Keskeisiksi syiksi hän esittää muun muassa uuden julkistalouden johtamisen, hyvinvointipalveluiden monituottajaistumisen, kilpailutuksen ja yksityistämisen (Julkunen 2006a, 81-84). Uuteen julkistalouden johtamisen oppiin on sisällytetty tilivelvollisuuden ja rajattujen vastuiden mittaamisen ja näkyväksi saattamisen idea ja julkishallinnon palvelu- ja rakennemallin uudistukset ovat edellyttäneet vastuualueiden nimeämistä (em.).

Julkunen (2006a, 140-143) kuvaa, kuinka politikkojen kansalaisille suunnatussa, vastuuttamiseen pyrkivissä puheissa kansalaisia pyritään ohjaamaan aktiiviseen suuntaan, jonka perimmäisenä päämääränä on työllistyminen (Julkunen 2006a, 140-143). Työmarkkinakelpoisuus on asetettu vastuun täyttämisen hyveeksi. Toisaalta ne henkilöt, jotka eivät kykene työllistymään, eivätkä ole työmarkkinakelpoisia, nähdään ikään kuin putoavan tyhjiöön, jossa he eivät kykene täyttämään yhteiskuntavastuutaan. Näiden henkilöiden tarpeet ohiteetaan keskusteluissa. Puheiden merkitys paikantuu siinä, että yksilöiden tulisi ottaa enemmän vastuuta omista valinnoistaan, myös sellaisista, joihin hän ei täysin itse voi vaikuttaa ja kantaa yksin näiden valintojen seuraukset. (Julkunen 2006a, 140-143).

1960- 1970-luvuilla luodusta hyvinvointimallista on siirrytty markkinavetoiseen, uusliberalistisia piirteitä sisältävään yhteiskuntaan. Uusliberalistisessa rakennemuutoksessa julkishallintoa ja sosiaaliturvajärjestelmää on kehitetty tuottavuuden ja talouden arvot edellä. Tämä kertoo moraalijärjestyksen

muuttumisesta, jossa julkishallinnon toimintaa ohjaavat ensisijaisesti taloudelliset arvot ja moraaliset hyvinvointiarvot ovat sivuutettu toissijaisina. Lisäksi yksilöiden hyöty ja autonomia ovat uusia arvoja, joiden merkitys on korostunut julkishallinnossa uusliberalistisen rakenneuudistuksen jälkeen. Nämä arvot ohjaavat myös syrjäytymisen vastaista toimintaa.

4 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

Tämän tutkielman tarkoituksena on kuvata, millaisia periaatteita koulupudokkuuden vastaisen hankkeen toisen asteen pajojen suunnitteluun, koordinointiin ja toteutukseen osallistuvien työntekijöiden puheessa on havaittavissa.

Tutkimuskysymykset ovat:

1. Mitä keskeisiä periaatteita hankkeen toisen asteen pajojen toiminnan järjestämisen taustalla on havaittavissa?
2. Miten yksilöihin liitettävät periaatteet vaikuttavat hankkeen toisen asteen pajojen toiminnan taustalla?

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

5.1 Tutkimuksen konteksti

Tutkielman aineisto kerättiin kehittämishankkeesta, jonka tarkoituksena oli parantaa 15-29 -vuotiaiden nuorten yhteiskunnallista osallisuutta tukien heitä koulutukseen ja työhön liittyvissä haasteissa. Sen pyrkimyksenä oli auttaa nuoria koulutukseen ja työhön liittyvissä valinnoissa ja auttaa nuoria kehittämään arjessa, koulutuksessa ja työssä tarvittavia taitoja. Toiminnan painopisteet liittyvät opintoihin, sosiaaliin, arjen ja työllistymisen esteiden poistamiseen. Nämä painopisteet muodostavat kuusi erillistä pajatoiminnan muotoa. Hankkeen toteuttajina oli useita paikallisia nuorten parissa toimivia tahoja. Toiminnan tarkoituksena oli sekä tarjota yksilöille uudenlaisia tuen muotoja, mutta myös kehittää jo olemassa olevia tuen palveluita ja eri tahojen välistä yhteistyötä.

Tässä tutkielmassa keskityttiin kahteen pajaan, joiden tarkoituksena oli auttaa koulutuksen keskeyttämisen- ja lopettamisvaarassa olevia toisen asteen opiskelijoita jatkamaan opinnoissaan. Pajatoiminta toteutetaan valmennuksena, jossa keskityttiin etenkin sosiaalisten ja opiskeluvalmiuksien parantamiseen. Toisen asteen pajat toteutettiin oppilaitosten toiminnan yhteydessä moniammatillisessa yhteistyössä. Niissä työskenteli yhteensä viisi työntekijää.

Tutkielman aineisto kerättiin haastatteleamalla kolmea hankkeen tai pajojen parissa työskentelevää henkilöä. Haastatteluiden tarkoituksena oli saada ymmärrystä siitä, miten arvot ja periaatteet näyttäytyvät hankkeen ja pajojen toiminnassa työntekijöiden näkökulmasta. Haastateltavat valittiin hankepäällikön avustuksella eri työntekijä- ja johtoportaista. Jokaiselta haastateltavalta kysyttiin myös erikseen henkilökohtainen suostumus osallistumiseen. Hankepäällikön apu haastateltavien valinnassa takasi sen, että haastateltaviksi saataisiin koulutukseltaan ja taustoiltaan erilaisia henkilöitä ja jotka myös työskentelevät erilaisissa tehtävissä hankkeessa. Näin toimimalla oli tarkoitus saada heterogeenisyyttä periaatteisiin liittyviin diskursseihin.

Kaikki haastateltavat olivat naisia. Iältään he olivat 28-53 -vuotiaita. Kaikki olivat työskennelleet aiemmin sekä syrjäytymisen ehkäisy-, että saman kaupungin nuorten parissa. Haastateltavat olivat korkeakoulutettuja, kuten kaikki muutkin toisen asteen pajoilla työskentelevät henkilöt. Koulutustaustanaan heillä oli muun muassa kasvatus-, sosiaali- ja yhteiskunta-alan opintoja.

5.2 Aineiston keruu

Aineisto kerättiin teemahaastatteluin. Laadullinen haastattelumenetelmän tarkoituksena on Tuomen ja Sarajärven (2009, 85) mukaan ilmiön syvempi ymmärtäminen, kuvaaminen ja selittäminen. Haastattelujen tarkoituksena olikin pyrkiä ymmärtämään ilmiötä mahdollisimman tyhjentävästi työntekijöiden oma-kohtaisten näkemysten kautta ja tuoda kokemukseen perustuvia näkemyksiä primaariaineiston ohelle.

Valitsin puolistrukturoidun haastattelun sekundääriaineiston keräämisen metodiksi. Puolistrukturoitu haastattelu kykenee joustamaan keskustelussa ja se mukautuu tarpeen mukaan haastateltavan esille tuomien seikkojen suuntaan, joita haastattelurungossa ei etukäteen ollut osattu ottaa huomioon (Hirsjärvi, Remes, Sajavaara & Sinivuori 2009, 204-207; Mann 2016, 91). Mann (2016, 92-102) kuvaakin teemahaastattelua vastavuoroisemmaksi, keskustelumaisemmaksi, informaalimmaksi ja epäsuoremmaksi tiedonhankinnan tavaksi, kuin strukturoitu lomakehaastattelu. Haastattelut etenivätkin ennalta määriteltyjen teemojen mukaan, mutta haastattelurungon ulkopuolelta kysyttiin huomattava määrä tarkentavia kysymyksiä. Lisäksi yhdenkään haastatellun kohdalla ei edetty täysin rungon mukaisesti, vaan syvennyimme haastateltavan vastauksien mukaan aina siihen teemaan ja kysymykseen, mikä seurasi luonnollisesti keskustelun kulkua. Kaikkia kysymyksiä ja teemoja ei käyty kaikkien haastateltavien kanssa läpi, sillä haastatteluissa keskityttiin kunkin haastateltavan erityisosaamiseen liittyviin teemoihin ja kysymyksiin.

Haastattelut toteutettiin maaliskuussa 2019. Toteutin yhden haastattelusta yliopistolla ja loput kaksi haastateltavien työpaikalla hiljaisissa tiloissa.

sa. Haastattelut kestivät 1 h 15 min – 1 h 35 min. Haastattelut tallennettiin ääninauhurilla.

Teemahaastattelurunko muodostettiin teoreettisen viitekehyksen ohjaamana. Tutkimuskysymysten ja -teemojen muotoilussa käytettiin kuitenkin itsenäistä harkintaa. Kuten Tuomi ja Sarajärvi (2018, 133-135) kuvaavat, teoria-ohjaavan analyysiä varten kerättävä aineisto tukeutuu teoreettisesta viitekehyksestä nousseisiin seikkoihin, mutta ei kuitenkaan täysin pohjaudu siihen. Aineiston keräämisen voikin toteuttaa suhteelliseen vapaasti omien tutkimusintressien ja teorian yhdistelynä (em.).

Litteroiduista haastatteluista, sekä kolmesta haastattelujen jälkeen saadusta, haastattelun teemoja täydentävästä sähköpostista tuli kokonaisuudessaan 62 Word-tiedoston sivua (Times New Roman 12, riviväli 1). Haastattelut litteroitiin sanatarkasti jättäen täytesanat kirjaamatta. Täytesanat litteroitiin vain aineistokatkelmiin, jotka valittiin tarkempaan analyysiin. Koska tutkimuskysymyksenä oli tarkastella hankkeessa ilmeneviä arvoja ja periaatteita, sanatarkka litterointi riitti tuottamaan tarpeellisen tiedon. Aineistosta tarkasteltiin puheen sisältöjä, jonka vuoksi kaikki muu vuorovaikutus rajattiin litteraatin ulkopuolelle. Tutkimuskysymyksen kannalta ei ollut merkityksellistä perehtyä puheentuottamisen tapoihin, vaan pääsisällöllä oli suurempi merkitys (esim. Ruusuvoori & Nikander 2017, 367-371).

5.3 Aineiston analyysi

Analyysimenetelmäksi valittiin diskurssianalyysi. Siinä ollaan kiinnostuneita autenttisissa tilanteissa käytetyn kielen merkityssisällöistä (Johnstone 2017, 1-3; Tuomi & Sarajärvi 2018, 115-116). Kielenkäytön ajatellaan konstruoivan sosiaalista todellisuutta, esimerkiksi välittämällä tietoa siitä, millaisia asenteita, ideologioita, uskomuksia, tietoa ja muita merkityssisältöjä kirjoittajalla on (Johnstone 2017, 1-3; Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 26). Diskurssien, eli kielenkäytön voidaankin nähdä olevan toimintaa, sillä yksilö tuo kuhunkin vuorovaikutustilanteeseen asenteensa ja tietonsa, joiden avulla hän merkityksellistää kohteita

(Johnstone 2017, 1-3; Jokinen ym. 2016, 26). Analyysimenetelmän päämääränä on tehdä näkyväksi näitä vuorovaikutustilanteissa esiin tulevia merkityksiä (Jokinen ym. 2016, 27). Niitä tarkastelemalla saadaan tietoa syrjäytymispuheeseen liittyvistä laajemmista merkityksistä.

Diskurssianalyttinen tutkimus on kiinnostunut löytämään sosiaalisessa todellisuudessa muodostuneita ja sitä muokkaavia merkityssystemejä (Jokinen ym. 2016, 32-34, 44-45). Näitä systeemejä, joita voidaan kutsua myös diskursseiksi, on samanaikaisesti useita sosiaalisessa todellisuudessa (em.). Tämän vuoksi vuorovaikutustilanteeseen osallistuvilla on mahdollisuus tuottaa monia, ristiriitaisiakin versioita itsestään (em.). Analyysissä voidaan tarkastella sitä, miten tätä vaihtelua tai toisaalta sen puutetta tuotetaan eri vuorovaikutustilanteissa (em.). Tässä tutkielmassa pyrittiinkin löytämään oman toiminnan ja itsensä merkityksellistämisen tapoja.

Tutkielman diskurssianalyttinen suuntaus on kriittinen. Siinä on pyrkimyksenä selvittää, millaisia sosiaalisia ilmiöitä tietty aika ja paikka tuottavat (Johnstone 2017, 5-8, 25). Diskursseissa ollaankin kiinnostuneita sanoista ja ilmaisuista, jotka saavat tekstin ulkopuolisia tai tekstin sisäisiä laajempia merkityksiä (em.). Kaiken kaikkiaan diskurssianalyysin yleisenä päämääränä voidaan pitää vallitsevan sosiaalisen todellisuuden kritiikkiä, sillä se pyrkii osoittamaan valtasuhteita ja epätasa-arvoa yhteiskunnassa (em.). Tutkimuksen tarkoituksena onkin usein emansipoida alisteisessa asemassa olevia tai vähintään kuvata vallitsevaa sosiaalista todellisuutta (em.). Tämän tutkielman yksi funktio olikin tarkastella marginalisoivia rakenteita.

Aineisto koostui ainoastaan kolmesta haastattelusta. Tämä johtui siitä, että diskurssianalyttisessä tutkimuksessa hyödynnetään pieniä aineistoja (Johnstone 2017, 30-31). Niitä tarkastelemalla voidaan perehtyä hienoihin vivahteisiin ja saada näin selville, kuinka sosiaalinen prosessi tarkalleen ottaen toimii (em.). Tätä analyysimenetelmää hyödyntämällä ei ole siis mielekäästä pyrkiä tekemään yleistyksiä, koska ajatellaan, että tällä tavoin jotain oleellista häviää prosessien kuvauksesta (Jokinen ym. 2016, 28-29). Tutkielman tarkoitus

olikin pyrkiä kuvaamaan mahdollisimman tarkasti tapahtumien rakentumista, eikä niinkään tuottamaan yleismaailmallista kuvausta siitä.

TAULUKKO 1. Analyysin toteuttaminen vaiheittain

Analyyysin vaihe	Konkreettiset toimet
1. Aineisto luettiin useaan kertaan läpi. Samalla tehtiin muistiinpanoja merkityksellisistä ilmauksista ja pyrittiin luomaan esiyymmärrys tekstin sisällöstä. Tässä vaiheessa muodostettiin myös käsitys siitä, mikä on kunkin haastattelun päämerkitys.	Merkityksellisiä ilmauksia alleviivattiin ja niistä heränneitä ajatuksia kirjattiin marginaaliin. Päämerkitykset kirjoitettiin auki muistiinpanoihin useamman lukukerran jälkeen.
2. Aineisto käytiin läpi sisällönanalyysin keinoin. Yksittäisiä ilmaisuja ja puheenvuoroja teemoiteltiin, jotta tekstistä löydettäisiin saman- ja erikaltaisuutta. Ilmaisut sijoitettiin teemoihin teoreettisen ymmärryksen ohjaamana.	Aineistosta poimittiin yksittäisiä sanoja, lauseita ja puheenvuoroja, jotka ryhmiteltiin samankaltaisiin teemoihin. Saman- ja erikaltaisuutta ilmaisuissa auttoi havaitsemaan teoreettinen viitekehys.
3. Teemojen perusteella määriteltiin diskurssit. Teemojen sisältöjä vertailtiin keskenään ja kunkin haastattelun päämerkitykseen. Tämän seurauksena diskurssien rajat muuttuivat ja niiden keskinäiset suhteet selvenivät.	Teemoja verrattiin haastattelujen päämerkityksiin ja niitä yhdenmukaistettiin sen perusteella. Ilmaisuja siirreltiin eri diskursseihin sen mukaan, sopivatko ne tekstin päätavoitteiden mukaan yhtenäistettyihin diskursseihin. Diskursseista kirjoitettiin kuvaukset ja niille annettiin myös niitä kuvaavat nimet.
4. Tekstistä etsittiin ristiriitoja diskurssien sisältä ja väliltä. Ilmaisuja verrattiin lause- ja päämerkitysten konteksteihin ja katsottiin, saavatko ne ristiriitaisia merkityksiä.	Diskursseihin valikoituja ilmaisuja luettiin läpi ja niistä pyrittiin löytämään epäjohdonmukaisuuksia. Epäjohdonmukaisuutta suhteessa tekstin päämerkityksiin tarkasteltiin myös diskurssien otsikkotasolla. Nämä kirjattiin ylös.
5. Diskursseja ja niissä esiintyviä ristiriitoja peilattiin lopuksi laajempaan sosiaaliseen kontekstiin, eli tutkielman tarkoitukseen ja aiempaan tutkimuskirjallisuuteen. Analyysistä tehtiin johtopäätöksiä siitä, mitä diskurssit ja ristiriidat tarkoittavat laajemmassa syrjäytymistä koskevan tiedon valossa.	Diskurssien ja ristiriitojen kuvauksista rajattiin ulkopuolelle tutkimuskysymysten kannalta epäoleellinen sisältö. Lopuksi diskurssien ja ristiriitaisuuksien kuvauksia verrattiin aiempaan tutkimuskirjallisuuteen ja pohdittiin tämän tutkielman tuloksia suhteessa aiemmin tiedettyyn tietoon.

Tekstin analysointi aloitettiin tekstin päätavoitteen määrittämisestä, kuten taulukosta 1 käy ilmi. Siihen peilattiin myös myöhempiä analyysissä esiin tulleita seikkoja. Tämä johtui siitä, että diskursiivisen analyysin nähdään noudattavan hermeneuttista kehää eli analyysi etenee kokonaisuudesta kohti yksityiskohtia (Tuomi & Sarajarvi 2018, 115-116). Hermeneuttisen tulkintasäännön mukaan teksti muodostaa organisoidun kokonaisuuden ja tekstin osat tulee suhteuttaa

tähän laajempaan tekstin päämäärään ja merkitykseen, eli diskurssiin (Hirsjärvi & Hurme 2008, 51; Tuomi & Sarajärvi 2018, 115-116).

Seuraavaksi analyysissä edettiin aineiston tarkasteluun sisällönanalyysin keinoin (esim. Hirsjärvi & Hurme 2008, 155-156). Aineistoa teemoiteltiin ja pyrittiin tällä tavoin hahmottamaan siinä esiintyviä merkityksiä. Analyysi toteutettiin teoriaohjaavasti. Tämä tarkoittaa aineiston lukemista teorian pohjalta muodostuneen johtoajatuksen avulla, mutta analyysiyksiköt löytyvät kuitenkin aineistosta (Tuomi & Sarajärvi 2018, 133-135).

Koska diskurssi mielletään kokonaisuudeksi, jossa voi olla erilaisia variaatioita, diskurssianalyttisen tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella tekstissä esiintyviä kielellisiä epäjohdonmukaisuuksia ja vaihtelua (Johnstone 2017, 2). Vaihteluilla pyritään selvittämään, miten kielenkäytöllä pyritään muokkaamaan sosiaalista todellisuutta, millaisiin erilaisiin merkityssystemeihin kielenkäyttäjät toimintansa paikantaa ja millaiseen tavoitteeseen ja kontekstiin kielenkäytöllä tähdätään (Jokinen ym. 2016, 25-26). Sanat ja lauseet voivat saada erilaisia merkityksiä riippuen siitä, millainen niiden lause-, episodi- ja vuorovaikutuskonteksti on (em., 37-38). Toiseksi viimeisenä analyysinteon vaiheena tarkasteltiin aineiston sisäisiä epäjohdonmukaisuuksia eri konteksteissa.

Diskurssianalyttinen tutkimus näkee kielenkäytön vivahteiden uusintavan ja muokkaavan erilaisia sosiaalisia merkityssystemejä (Hirsjärvi & Hurme 2008, 51). Analyysin tavoitteena onkin paneutua siihen, miten ilmiö ja siihen liittyvää vaihtelua tuotetaan tekstissä ja puheessa (em.). Viimeisessä analyysivaiheessa merkitys pyritään löytämään laajemmasta sosiaalisesta kontekstista (Johnstone 2017, 32; Tuomi & Sarajärvi 2018, 115-116). Tämä tarkoittaa toiminnan tarkastelua tutkijan itsensä määrittelemässä ajassa ja paikassa ottaen tarkastelussa huomioon niiden kulttuuriset käytänteet, stereotypiat ja muun yhteiskunnallisen ilmapiirin (Jokinen ym. 2016, 37, 39-40). Myös sosiaalinen ja mediakonteksti, eli se, kelle kirjoittaja tekstinsä suuntaa ja millä areenalla, on huomioitava tarkastelussa (em.). Tarkastelu laajemmasta sosiaalisesta kontekstista edellyttää tutkijan omien motiivien paljastamista, sillä tutkija itse määrittää sen, mihin hän tekstiä peilaa (Johnstone 2017, 32; Tuomi & Sarajärvi 2018, 115-

116). Täten analyysin viimeisessä vaiheessa tarkasteltiin, miten koko teksti suhteutuu laajempaan sosiaaliseen merkityskokonaisuuteen. Vertailupintaa haettiin aiemmasta tutkimuskirjallisuudesta.

5.4 Eettiset ratkaisut

Ranta ja Kuula-Luumi (2017, 357) kuvaavat Tutkimuseettiseen neuvottelukuntaan (2009) viitaten, että ihmistieteellisessä tutkimuksessa on osoitettavissa kolme eettisen tutkimuksen osa-aluetta: yksityisyyden, tietosuojan ja itsemääräämisoikeuden suojeleminen, sekä pyrkimys välttää vahingon aiheuttamista. Itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen lähtee siitä periaatteesta, että jokaisella tutkimukseen osallistujalla on vapaus päättää osallistumisestaan tutkimukseen ja oikeus kieltäytyä vastaamasta haastattelukysymyksiin niin halutessaan.

Tietoon pohjautuvasta suostumuksesta huolehdittiin siten, että haastateltaville kerrottiin avoimesti haastattelun ja tutkimuksen tarkoitus ja näkökulma. Haastateltaville oli tosin kerrottu osallistumislupaa kysyttäessä, että tutkielman aineisto koostuisi haastattelujen lisäksi hankkeen suunnitteluasiakirjoista. Asiakirjat rajattiin kuitenkin tutkimuksen myöhemmässä vaiheessa analyysistä pois tutkimuskysymysten tarkentuessa. Kattavan informoinnin lisäksi osallistumisluvan eettisyyttä haluttiin varmistaa pyytämällä suostumus kirjallisesti. Haastateltaville mainittiin myös mahdollisuudesta keskeyttää haastattelu milloin vain, sekä kieltää jälkikäteen aineiston hyödyntäminen tutkimuksessa. Lisäksi haastattelut tehtiin luottamuksellisessa ilmapiirissä.

Kuten Ranta ja Kuula-Luumi (2017, 357-358) huomauttavat Ketolaan (2014) viitaten, erityistä huolellisuutta vapaaehtoisuuden suhteen tulee noudattaa, jos esimies on nimennyt haastattelevat ja käyttää täten valtaa työntekijää kohtaan. Kieltäytymisestä ei saa koitua haastatteluun nimetyille kielteisiä seuraamuksia (em.). Jokaiselta haastatellulta kysyttiin suostumus haastatteluun ja siitä oli mahdollisuus kieltäytyä seuraamuksetta.

Haastatteluaineisto, joka sisältää henkilötietojen analysointia edellyttää sitä, että haastateltavan on annettava suostumus tietojen käsittelyyn (Ranta & Kuula-Luumi 2017, 360-361). Haastateltavilta kysyttiin kirjallinen suostumus myös tähän. Se perustui selkeästi esitettyyn tietoon, oli tarpeeksi yksilöity ja sen pohjautui vapaaehtoisuuteen. Haastateltaville esiteltiin henkilötietojen keräämisen syy, niiden käsittely- ja hävittämisprosessi. Ääntä sisältävät haastattelunauhoitteet hävitettiin tutkimuksen loputtua ja muut haastatteluissa ilmi tulleet henkilötiedot muutettiin. Lisäksi aineisto ja kontekstiin liittyvät yksityiskohdat anonymisoitiin ja häivytettiin tutkimuksen raportointivaiheessa.

6 HANKETYÖNTEKIJÖIDEN PUHEESSA ILME- NEVÄT DISKURSSIT

Hankkeen ja pajojen työntekijöiden puheesta nousi esiin neljä erilaista puheta-
paa liittyen pajojen toimintaan ja nuoriin: työmarkkinakansalaisuuteen kasvat-
tamisen, humanistinen, empatia- ja uhridiskurssi. Jokainen diskursseista kuvaa
sitä, mitä pajojen toiminnassa pidetään tärkeänä ja miten toiminnassa mukana
oleviin nuoriin suhtaudutaan. Puhetavoissa on keskenään ristiriitaisia element-
tejä, mutta ne kuvattiin ratkaistun pääosin hedelmällisillä tavoilla käytännön
työssä. Seuraavissa alaluvuissa kuvaan diskurssien sisältöä ja niissä esiintyneitä
ristiriitoja.

6.1 Työmarkkinakansalaisuuteen kasvattamisen diskurssi

Pajatoiminnan julkilausuttuna päätavoitteena nähtiin nuorten ohjaaminen mää-
rätietoisesti takaisin kouluun ja normatiivisille elämänkentille. Koulutuksen
pääasiallisen funktion kuvattiin puolestaan olevan nuorten valmistaminen työ-
elämään työmarkkinakansalaisiksi. Tätä normatiiviselle elämänpolulle ohjaami-
sen puhetta, eli työmarkkinakansalaisuuteen kasvattamisen diskurssia esiintyi
määrällisesti paljon kaikissa haastatteluissa. Toiminnan tavoitteena kuvattiin
olevan normatiivisen elämänhallinnan opettelu, sekä mielenterveys- ja päihde-
ongelmista kärsineiden kuntouttaminen takaisin normatiivisille elämänkentille.
Pajatoimintaa luonnehdittiin kasvatukselliseksi interventioksi, sillä ohjaamis-
tyylin kuvattiin olevan kokonaisvaltaista ja käytännönläheistä. Lisäksi työ-
markkinakansalaisen identiteetti kuvattiin saavutettavan asteittain etenevänä,
päämäärätietoisena prosessina: yksilöille ja ryhmälle oli pajajakson alussa mää-
ritelty yksilölliset ja yhteiset tavoitteet, jotka oli tarkoitus saavuttaa kahdeksan
viikon pajajakson aikana.

Pajajakson tavoitteena oli omaksua normatiivista elämänhallintaa, työmarkkinakansalaisen identiteetti, jotta he pystyivät palaamaan normatiivisille elämänkentille. Tämä toteutui nuorten arjessa konkreettisimmillaan paluuna takaisin opintoihin:

No sit meillä on vielä opiskelutaitovalmennus, jossa sitten öö käydään niinku itsessään sitä opiskeluihin liittyviä tilanteita ja valmennetaan palaamaan takasin sinne opintoihin. Meillähän tällä hetkellä suoraan valmennuksen 85 % nuorista pajajakson jälkeen, valmennusjakson jälkeen palaa koulutukseen, joka on aika hyvä tollaseen. Ne pysyy myös aika hyvin siellä, että vielä vuoden jälkeen valtaosa on joko opinnoissa tai valmistunu, tai sit ne on sijoittunu jonnekin muualle - -. (H2)

Palatakseen opintoihin nuorten kuvattiin harjoittelevan elämän- ja arjenhallintaa. Käytännössä tämän kerrottiin tarkoittavan esimerkiksi normatiivisen päivärytmin ja konventionaalisen käyttäytymiskoodiston opettelua. Arjenhallinnan opetteluun kuvattiin lähtevän aivan perustavanlaatuisista asioista, kuten Kelan kanssa asioimisesta tai siitä, kuinka ei joudu hädetyksi omasta vuokra-asunnostaan. Lisäksi toiminnassa harjoiteltiin työmarkkinakansalaiselta edellytettävää käyttäytymiskoodistoa, kuten tunteiden hallintaa ja vuorovaikutustaitoja:

[- -] Elämänhallinta, et ne puhuu ihan terveystiedon sisältöjä: unen, ylipäänsä unesta, unen rakenne, minkälaisia asioita sä voit tehdä, et sä saat nukutuksi. Sitten tota hyvä ravinto ja sen merkitys, sitten on paljon liikuntaa, niinkun ihan jos ajattellaan, et on jotain tällaisia keskittymisongelmia, ADHD:ta ja sen tyyppisiä, että se nuori liikkuu paljon, se auttaa siinä itsesäätelyssä. Kaikkee tällasia ihan konkreettisia asioita, et miten sä pääset aamulla sängystä ylös, miten sä pääset illalla ajoissa nukkumaan. Siitä alotetaan, koska monella päivärytmi on aivan sekasin. (H2)

[- -] osalla tavote on se, että, kun puhuttiin noista tavoitteista vielä, niin voi olla tavoite just se, ettei vaikka jyrää. Että kuuntelee muita, tai jollain on se, että saa sen oman mieliteensä sanottua porukassa tai muuta. (H3)

Haastateltavat kuvasivat pajan toimintaan liittyvän oleellisesti myös tulevaisuuden suunnittelun, joissa pidettiin yllä työelämään liittyviä teemoja, vaikkakin painopiste oli sen ikäkauden normatiivisen elämäkulun saavuttamisessa, eli opintoihin palaamisessa. Työntekijät korostivat, että he pyrkivät luomaan työelämästä positiivisen kuvan ja valamaan jokaiseen uskoa omista mahdollisuuksistaan työllistyä:

[- -] se on myös jotenkin tärkeä asia, että pystyy pitämään semmosta myönteistä kuvaa siitä työstä, niinkun työstä ja yhteiskunnasta. Ja jotenkin myös se, että miten me tässä

työntekijät puhutaan maailmasta ja toisistamme ja miten me kohdellaan toisiamme työpaikalla, niin sehän luo sitä mallia sitten, että minkälaista voi olla ja minkälaista. (H3)

Toisaalta haastateltavien puheessa esiintyi myös ristiriitaisuutta, sillä työntekijät mainitsivat olevansa tietoisia siitä, että osalle nuorista työelämä ei tule olemaan realistinen tulevaisuuskuva valmistumisen jälkeen. Työmarkkinoiden ulkopuolelle jäämisen nähtiin johtuvan siitä, että koulutuksesta huolimatta heillä ei välttämättä nähty olevan työllistymiseltä edellytettäviä ominaisuuksia, kuten ammatillisia taitoja:

Mut silti vielä jää niitä joitakin, joista tiedetään, että tiedetään, että toi ei kyllä tuu tos hommassa pärjäämään. Et se on se kysymys, et ja siis ylipäänsä et yhteiskunnassa on henkilöitä, jotka ei tämän päivän työelämän vaatimuksissa selviä. Se on vaan niin. Ja se on, niinkun jo äsken puhuttiin, se on iso kysymys. [- -] sekään ei oo näin tällanen suora viivanen asia, vaan toki pyritään kattoo et mikä sitten ois se oma ala. Ja mihin sitten ehkä vois sijoittaa. Et me ei jätetä ketään myöskään täs hankkeessa tyhjän päälle, vaan aina katotaan se jatko. Jos paitsi jos se nuori itse ei halua, niin sitten ei tietenkään voida, mut et niitä on aika vähän, ketkä ei haluais. (H2)

Työmarkkinakansalaisuuteen kasvattamisen diskurssissa korostui vahvasti puhe pajatoiminnan kuntoutuksenomaisuudesta. Haastateltavat kuvasivat, että lähes jokaisella pajalle osallistuvalla nuorella oli joku neuropsykiatrinen, mielenterveys- tai päihdeongelma. Tämän vuoksi pajoilla tehtiin paljon yhteistyötä sosiaali- ja terveyspalveluiden kanssa, sillä nuorten ongelmille haettiin diagnooseja ja hoitoa. Pajoilla olevien nuorten ongelmien kerrottiin olevan jo pitkälle edenneitä ja suurin osa heistä ei ollut kyennyt käymään koulussa pitkään aikaan ennen pajalle tuloa. Sen vuoksi pajoilla olikin keskeistä saada nuoret avun piiriin ja toimintakuntoisiksi kouluun paluuta varten:

Joo siellä [pajoilla] on aika isossakin ongelmissa olevia nuoria, et nyt kun mä puhun siitä ennaltaehkäisystä, niin kyllä tässä meidän toiminnassa on paljon korjaavaa myös, ja mennään myös sosiaali- ja terveyspuolelle myös aika paljon, siinä verkostotyössä varsinkin. (H2)

Kuntoutuksen ohella pajoilla mainittiin opeteltavan myös ennaltaehkäisevämpiä, hyvinvointia edistäviä ja ylläpitäviä taitoja. Unen, liikunnan, ravinnon ja sosiaalisten suhteiden merkitystä hyvinvoinnille käytiin läpi ensin teorian tasolla, jonka jälkeen näitä pyrittiin soveltamaan yksilöllisesti jokaisen elämässä. Pajoilla kuvattiin esimerkiksi harrastettavan liikuntaa säännöllisesti ja tämän li-

säksi nuoret saattoivat vaikkapa pitää päiväkirjaa omaan hyvinvointiin liittyvistä valinnoistaan. Käytännönläheisen ohjaamisen tarkoituksena oli saattaa nuoret omaksumaan näitä omaan arkeensa. Hyvinvointia ylläpitäviä seikkojen omaksumista pidettiin tärkeänä, koska sen nähtiin olevan ensimmäisiä seikkoja, jotka yksilön täytyy omaksua kyetäkseen omaksumaan työmarkkinakansalaisuuden identiteetti, päästäkseen normatiivisille elämänkentille ja kasvattaakseen toimijuuttaan. Hyvinvoinnin sisältöjen omaksumisen nähtiin myös tukevan kuntoutuksellisten tavoitteiden omaksumista:

Maslowin tarvehierarkia on mun mielestä siellä taustalla, että ensin niinkun tavallaan, että priorisoidaan, et mikä haaste senhetkisessä tilanteessa, se ei oo ne opinnot, ja se ei niinkun sillä hetkellä, no on se, se on se näkyvä jäävuoren huippu, mutta jotta sulla on energiaa, motivaatio, sitoutumista opintoihin, niin sulla pitää olla perus-, peruspalikat elämästä kunnossa. Ja sitä me ehkä ollaan tässä tekemässä. Rakennetaan ne peruspalikat, jos ne on nyt vähän hajallaan tai levällään tai epämääräisiä, ne kuntoon, niin sitten kun se perusta on kunnossa, niin sitten niihin opintoihinkin pystyy keskittyy ja motivoituu, että harvoin se on niin, että se ongelma ois niissä opinnoissa, vaan kyllä pääsääntöisesti meidän nuorilla ongelma on siinä, että minäpystyvyys ei oo nyt ihan hanskassa. (H1)

Pajan toiminnan keskiössä olivat siis yksilöön kohdistuvat toimenpiteet. Yksilöiden haluttiin omaksuvan kykyjä ja ominaisuuksia, joita tarvittiin normatiivisille elämänkentille palaamiseen. Hankkeessa kuvattiin kuitenkin tehdyn myös rakenteellisempaa kehittämistyötä. Esimerkiksi sairaanhoidon ja kaupungin palveluita pyrittiin kehittämään, jotta hyvinvoinnin palvelut olisivat kattavampia. Hankkeen suurin työ kuvattiin kuitenkin tehtävän nuorten parissa pajoilla. Myös Perttula (2015, 103, 106) ja Sandberg (2015, 203-204) ovat huomanneet, että syrjäytymistä ehkäisevät toimenpiteet kohdistetaan nykyään pitkälti yksilöiden ominaisuuksiin, jotka altistavat yhteiskunnalliselle osattomuudelle. Syrjäytymistä ei heidän mielestään käsitetä nykyään poliittisen ohjauksen tasolla rakenteellisena ongelmana, eikä syrjäyttäviin yhteiskunnallisiin rakenteisiin kiinnitetä juurikaan uudistuksissa huomiota. Yksiulotteinen näkökulma voi Perttulan (2015, 106) mukaan johtaa yksilön tarpeiden ja oikeuksien ohittamiseen, sillä toimenpiteillä ei välttämättä kyetä vaikuttamaan perimmäisiin ongelmiin.

6.2 Empatiadiskurssi

Empatia ilmeni työntekijöiden puheen tavoissa, joissa viitattiin ymmärtävään ja myötäelävään lähestymistapaan pajalla olevia nuoria kohtaan. Empaattista lähestymistapaa osoittivat sekä työntekijät, että toiset pajalla olevat nuoret. Diskurssissa korostui myös pyrkimys kiireettömään kohtaamiseen ja hyväksyvään läsnäoloon. Empatian läsnäolon kuvattiin vahvistavan nuorten toimijuutta.

Ohjaajien toimintatapojen kuvattiin myös herättävän nuorissa luottamusta ja turvaa. Näitä tuntemuksia pyrittiin herättämään vastaamalla nuorten toiveisiin tulla kuulluksi ja tarttumalla toimeen nuoren henkilökohtaisten asioiden edistämiseksi. Työntekijöiden puheessa korostui myös vilpitön halu auttaa nuoria. Heidän kuulumisistaan oltiin kiinnostuneita ja kaikkiin avuntarpeisiin pyrittiin vastaamaan. Työssä koettiin antoisaksi se, että nuorten elämäntilanne ja hyvinvointi parani. Kunnioitus nuoria kohtaa ilmeni haastateltavien puheessa myös sitten, että nuorten toiveita toimintaan liittyen kunnioitettiin ja ne myös pyrittiin toteuttamaan. Ohjaukseen kuuluvat menetelmät valittiin siten, että ne huomioisivat mahdollisimman hyvin nuorten tarpeet, mitä yksi haastateltavista kuvaa seuraavasti:

Ja kaikesta parasta on semmonen, että kun tehään tota niin, olipa se vaikka kädentaitoja, tai liikuntaa tai mitä tahansa, ja sit sieltä niinkun nousee niitä asioita. Et siinä saa olla tosi hereillä, että mitä, mihin tavallaan puuttuu ja et mitä, mistä nuori haluaa puhua, ja se on monesti helpompikin jutella tai sit vaikka tälleen pöydän ääressä, no niin no mites nyt tää, vaan sitten kun on jossakin menossa tuolla luonnossa tai heittämissä frisbeetä, niin hei tää on muuten näin. (H1)

Työntekijöiden toimintaa kuvaavaan empatiapuheeseen liittyivät kokonaisvaltainen kohtaaminen, kunnioittaminen, luottamus, tavoitettavana olo ja kiireettömyys. Tärkeänä nuorten toimijuutta vahvistavana elementtinä korostettiin sitä, että pajoilla on useampi aikuinen, joilla on mahdollisuus antaa nuorille niin paljon henkilökohtaista huomiota kuin nuori yksilöllisesti tarvitsi. Henkilökohtaisella huomiolla tarkoitettiin sitä, että työntekijä oli nuorelle läsnä hyvin erilaisissa tilanteissa. Työntekijät kertoivat elävänsä nuorten mukana kiireettömässä paja-arjessa, mutta lisäksi he saattoivat lähteä esimerkiksi nuoren mukaan haastavaan viranomaisen tapaamiseen. Ohjaajat kuvasivat olevansa aina

valmiita kuuntelemaan, jos nuori halusi puhua. Lisäksi he pitivät tärkeänä käytettävissä oloa aina silloin, kun nuori sitä tarvitsi. Nuorten kuvattiin esimerkiksi olevan yhteydessä ohjaajiin myös pajajakson jälkeen. Toiminta ei ollut siis tiukasti sidoksissa sen muodollisiin rakenteisiin, niin kuin seuraavasta haastattelun kertomasta käy ilmi:

[- -] aina saa tulla. Että meillä esimerkiksi vanhat opiskelijat tulee, ne tulee tottuneesti käymään ja keittää kahvit ja juttelee siinä, että tämmöstä ois, tai ottaa yhteyttä tai muuta. Ja me ollaan täällä niinkun mukana toiminnassa koko ajan, et käyään esimerkiksi syömässä yhdessä, tehään asioita yhdessä, eletään siinä niinkun ryhmänä. Aina on aikaa ja jos sillä hetkellä on hirveä kiire, niin sit sanoo, et hei palataan tähän asiaan heti tällön ja tällön ja sitten siitä tavallaan siitä pidetään kiinni [- -]. (H3)

Lisäksi keskeistä kokonaisvaltaisessa kohtaamisessa kuvattiin olevan nuorten yksilöllisyys huomiointi. Haastateltavat kertoivat, että jokaisen nuoren yksilölliset tarpeet ja vahvuudet pyrittiin huomioimaan sovittamalla tukitoimet kunkin tarpeiden mukaan. Työntekijöiden puheessa tuli siis ilmi piirteitä, jossa nuoria ei nähty kapeasti diagnoosin tai ongelman kautta, vaan lähinnä nuorina, joilla oli tarve pysähtyä, kerätä voimia, vahvistua tai ottaa omaa aikaa:

Me ei rajata siis niinku, meillä on nepsy-nuorille hanke, et meillä ei oo siis niiku semmosta. Et meillä ei oo siis semmosta, vaan et kuka tahansa, kellä on ongelmia, voi tulla ja me autetaan ja jos meidän rahkeet ei riitä, etsitään se taho, joka auttaa. Ja katotaan et se homma niinku etenee. Eli eli se se tarkoittaa se kokonaisvaltainen kohtaaminen niiku tästä. (H2)

Kokonaisvaltainen kohtaaminen koettiin keskeiseksi auttavaksi elementiksi, koska nuoret kuvattiin huomioitavan yksilöllisine huolineen. Tämän nähtiin voimistavan myös heidän toimijuuttaan, koska nuori tuli huomioiduksi ja arvostetuksi. Myös Ahola ja Galli (2010, 141) ovat huomanneet, että yksilöllisesti kuulluksi tuleminen on keskeinen toimijuutta vahvistava piirre. Päinvastaisen, yleistävän suhtautumisen nähtiin aiheuttavan pahimmillaan ongelmien vähätelyä, joka myös ylläpiti nuorten marginaalista asemaa (em.). Haastateltavat kuvasivat kuulluksi ja nähdyksi tulemisen vahvistavan nuorten toimijuutta, sillä yksilöä ei kohdeltu yksipuolisena toimenpiteiden kohteena, vaan hän oli aktiivinen subjekti omien tarpeidensa ja halujensa sanoittajana, kuten yksi haastateltava kuvaa:

Mikä palaute tulee niinkun [- -] tiimityöntekijöille on juuri se, että ei mua kukaan koskaan tällä tavalla kuunnellu, ei oo kukaan koskaan niinkun asettunu tolla tavalla olemaan mun kans ja ja kuulemaan sitä mun kokemusta tästä asiasta. Et se just se toteutuu se et se nuori tulee nähdyks ja kuulluks. Ja se on nuorille hirveän merkityksellinen asia. (H2)

Keskeinen kunnioittamisen elementti empatiapuheessa oli myös ajan antaminen nuoren kuntoutumisen ja kasvamisen prosessille. Työntekijät korostivat nuorten omaehtoisen etenemisen tärkeyttä. Nuori nähtiin ikään kuin narratiivisena ja ongelmat moniulotteisina. Myös Nelson ja O'Donnell (2012, 18-28, 31), sekä Harrikari (2008, 263-268) ovat kuvanneet narratiivisen lähestymistavan olevan merkityksellinen nuorten toimijuutta tukeva elementti syrjäytymisen vastaisessa työssä. Kun nuorten parissa työskentelevät henkilöt eivät kiinnitä korostuneesti huomiota ongelmien vakavuuteen, ei tällöin myöskään stigmatoida, tai marginalisoida autettavaa ryhmää (em.).

Narratiivisen lähestymistavan voidaan kuitenkin nähdä olevan ristiriidassa ongelmalähtöisen tavoitteellisuusdiskurssin kanssa, jossa haastateltavat korostivat ennalta asetettujen yksilöllisten ja ryhmäkohtaisten tavoitteiden saavuttamisen tärkeyttä. Toiminnan tavoitteena oli siis pääsääntöisesti saavuttaa kahdeksan pajariviikon aikana tietty arjenhallinnan taso. Myös Perttula (2015, 107-108) on huomannut nuorisotyössä vallitsevan sisäisen ristiriidan ongelmalähtöisen ja narratiivisen lähestymistapojen välillä. Hän kuvaa, että usein toiminnan poliittisessa ohjauksessa lähdetään ongelmasta ja siihen vastaamisesta, kun taas työntekijätason toiminta lähtee useammin kokonaisvaltaisempaan ymmärtämiseen tähtäävästä lähtöajatuksesta.

Empatiadiskurssissa tehtiin erontekoja hankkeen ja muiden nuorten kanssa toimivien tahojen välille. Työntekijät korostivat, että hanke perustuu ajan antamiselle ja nuorten kohtaamiselle, mitä ei kyetä tarjoamaan opettajien, oppilashuollon, eikä muiden sosiaali- ja terveystalveluiden piirissä. Puheessa kuvattiin, että perustalveluiden tuessa oli puutteita ja ettei siellä ollut mahdollista kiireettömän, kokonaisvaltaiseen tukemiseen. Juuri näiden tekijöiden kuvattiin auttavan myös nuoria takaisin opintojensa pariin. Hankkeen nähtiinkin kompensoivan juuri perustalveluiden puutteita. Myös Sangberg (2015, 223-225)

huomasi tutkimuksessaan, että koulu voi epäonnistua tukemaan oppilaita oppimisessa ja kasvussa, mikä on syrjäytymiselle altistava tekijä.

Lisäksi työntekijöiden empatiapuheessa korostui nuorten keskinäinen kunnioitus nuorten toimijuutta vahvistavana tekijänä. Elementit olivat samoja, kuin ohjaajan ja nuoren keskinäisessä kohtaamisessa. Toiminta perustui siis siihen, että nuoret huomattiin ja otettiin jäseneksi ryhmään, ryhmässä vallitsi keskinäinen kunnioitus ja toisista välittäminen. Nuorten välisessä vuorovaikutuksessa oli ominaista se, että nuoret toimivat vertaistukena toisillensa: he toisalta jakoivat ongelmia ja kykenivät kannustamaan toisiaan pajaproessin aikana kohti tavoitteita. Koska ryhmälle oli nimetty yksilöllisten tavoitteiden lisäksi yhteisiä tavoitteita, keskinäinen kannustus samanlaisten ongelmien kanssa kamppaileville koettiin merkityksellisenä asiana:

Ja se on hienoo, miten tossa sitten uskalletaan jakaa niitä asioita ja sitten kuullaan niinkun muiltakin. Et se on samalla vähän semmosta vertais. Et moni tulee tänne ja ajattelee, että ää mulla on kaikki nyt kyl niin solmussa ja niin huonosti, sit et, mä en oo normaali! Sit tulee tänne ja huomaa, että okei näillä muillakin ihmisillä on näitä ihan samoja asioita, tää on ihan, ihan ok. (H3)

6.3 Humanistinen diskurssi

Humanistinen diskurssi ilmeni haastateltavien puheessa pyrkimyksinä kehittää nuorten toimijuutta vahvistamalla heidän vahvuuksiaan. Yhtenä tärkeimpänä pajan tavoitteena kuvattiin olevan se, että nuoret löytäisivät voimavaroja ja itselleen merkityksellisiä arvoja, jotta he voisivat suunnata elämäänsä merkitykselliseen suuntaan. Haastateltavat kuvasivat myös haluavansa valaa nuoriin toivoa ja positiivista minä- ja tulevaisuudenkuvaa.

Keskeisesti työntekijöiden puheessa korostui nuorten mielenkiinnonkohteiden toteuttaminen ja sitä kautta omien vahvuuksien löytäminen. Tähän liitettiin vahvasti myös positiivinen ajattelu: vahvuuksia korostamalla haluttiin vahvistaa myös myönteistä minäkuvaa ja itseluottamusta. Positiivisen kehän koettiin myös olevan keskeinen tekijä, minkä avulla yksilöiden toimijuutta ja kykyä suunnata elämäänsä mieluisaan suuntaan vahvistettiin:

[- -] nuoret on lahjakkaita monessa, jokaisella on ehkä, ja yritetäänkin löytää se joku ja vahvistaa sitä tässä, se on semmonen, yritetään järjestää joka viikosta varsinkin iltapäivisin aikaa aina, et ois jotain sellasta, mikä tuo itselle hyvinvointia. [- -] Tänään esimerkiksi osa leipo, osa musisoi iltapäivän kahestatoista, niinkun ruuan jälkeen. Oikeestaan puol yhestä kahteen. Osa lähti tonne ohjaajan kans ulos frisbeegolfaa, tos tehtiin kädentaitoja, [- -] ja sitten et voi tehdä jotain kivaa, mistä tulee itselle hyvinvointia. (H1)

Omien vahvuuksien löytämiseen sisältyi myös paljon puhetta epänormatiivisten elämäntapojen sallimisesta. Hankkeen kykyä vaikuttaa sellaisten ihmisten tilanteeseen, jotka eivät kykene lunastamaan työmarkkinakansalaisuuden kautta yhteiskunnallista osallisuutta, nähtiin kuitenkin hyvin rajallisena. Tämän nähtiin johtuvan siitä, että työmarkkinakansalaisuuden ulkopuolella olevat ratkaisut aiheuttaisivat toimeentulo-ongelmia, joiden ratkaiseminen olisi ollut poliittisen tason ratkaisujen varassa. Hankkeessa kuitenkin kuvattiin ohjattavan nuoria myös epänormatiivisille elämäntilanteille, kuten kuntoutukseen tai terveydenhoidon hoitojaksolle. Huomattavaa oli, että vaihtoehtoiset yhteiskunnallisen osallisuuden lunastamisen keinot nähtiin kuitenkin lähes aina lopulta johtavan työmarkkinakansalaisuuteen, eikä täten vaihtoehtoisista tavoista kyetty muodostamaan realistista ja pitkäaikaista elämäntapaa, kuten yksi ohjaajista kuvaa:

[- -] no ne [erilaiset polut] voi olla vaikka semmosia, että että sitten pitää lähteä ihan niinkun vaikka erityisammattipolulle. Että sitten lähetään miettimään semmosta suuntaa. Tai sitten, sitten tota johonkin niinkun kuntoutukseen ihan. Tai sitten vaan oikeesti tarvii enemmän aikaa tai pitää keskittyä niinkun vielä vankemmin jotenkin siihen vaikka mielenterveysasioihin, tai lähteä johonkin tutkimusjaksolle, tai, tai sit, sitten vaan se koulu ei oo vaan sillä hetkellä, et, ei siinäkään oo järkee, et ei tavallaan oo mieleistä alaa ja se tuntuu semmoselta pakkopullalta ja ei vielä tiedä mitä se vois olla, niin sitten tavallaan eri tavoin lähteä selvittämään sitä, että mitä mä oikeestaan haluan tehdä. [- -] No vaikka, vaikka tota niin, jos menee tai eroaiskin vaikka koulusta, että menee vaikka jonkin kuntouttavaan työtoimintaan ja siitä sitten työkokeiluun ja sitä kautta ettii vaikka oppisopimuspaikkaa tai löytää niinkun omaa juttua. (H3)

Ahola ja Galli (2010, 134-135), sekä Paju ja Vehviläinen (2001, 45-46) liittivät tutkimuksessaan vahvan toimijuuden kykyyn tehdä päätöksiä ilman, että ulkopuoliset tahot ohjaisivat toimintaa. Em. huomauttavatkin, ettei toimijuus ole sidottu normatiiviseen elämäntapaan. Se, että haastateltavat kuvaavat auttavan nuoria suunnittelemaan elämäntapojensa myös työmarkkinakansalaisuuden ulkopuolelle, voi em. viitata tarkoittaa sitä, että nuorten toimijuutta halutaan vahvistaa riippumatta siitä, ovatko valinnat normatiivisia vai eivät. Toisaalta

vaihtoehtoisten polkujen kuitenkin kuvattiin johdattavan pääsääntöisesti normatiiviseen elämäntapaan, joten toimijuudella oli kuitenkin tällä tavoin rajalliset ulottuvuutensa.

Myös Järvinen ja Jahnukainen (2008, 78-79), sekä Suurpää (2009, 4-8) huomauttavat, että syrjäytymistä ja syrjäytymisen vastaisten toimenpiteiden vaikuttavuutta perustellaan usein kvantitatiivisella aineistolla ja mittarina käytetään hyvin usein normatiivisen elämäntapojen poikkeavuuksia. Tämän vuoksi heidän mukaansa ymmärrys syrjäytymisestä ja syrjäytyneiksi mielletyistä henkilöistä ei välttämättä ole validi. Tämä ristiriita normatiivisten vaikuttavuusmitareiden, sekä laajemman hyvinvoinnin ja yhteiskuntaan kiinnittymisen välillä tuotiin esiin myös tämän tutkielman haastatteluissa, kuten eräs haasteltava kuvaa:

Etä se nyt on tässä hassua, et tavallaan kun mitataan koko aika sitä, tai kun tehdään näitä raportteja muita, et kuinka moni tavallaan pysyn koulussa ja kuinka moni on tai et minne ne on mennyt. Jollekin se on oikeesti paras, että eroaa [koulusta] tai muuta, että et se tavoite on se nuoren hyvinvointi ja se, että se yhteiskuntaan kiinnittyminen ja et on semmonen aktiivinen kansalainen tai elämää semmosta elämää kun mikä on hänelle niinkun hyvä. (H3)

Haastateltava kuvaa, kuinka tärkeä tavoite työmarkkinakansalaisuuteen valmistaminen on pajoiminnassa ja kuinka siinä on ristiriita siinä, että myös epänormatiiviset valinnat voivat tukea yhteiskunnallista osallisuutta. Vaikka toiminnassa kuvataan tärkeänä omannäköisen elämän hahmottamista, toiminnan vaikuttavuutena kuitenkin käytetään pääasiassa normatiivisille poluille pääsemistä, tällöin epänormatiiviset elämäntapojen valinnat asettuvat väistämättä vähemmän tavoiteltavaan ja arvostetumpaan asemaan. Kuten (Järvinen ja Jahnukainen (2008, 78-79), sekä Suurpää (2009, 4-8) kuvaavat, tämä arvoasetelma voi vaikuttaa myös mielikuviiin, joita liitetään koulunsa keskeyttäneihin, syrjäytymisvaarassa oleviin henkilöihin. Pahimmassa tapauksessa nuoret, jotka löytävät yhteiskunnallisen osallisuuden ja hyvinvointia ylläpitävät ratkaisut normatiivisen elämäntapojen ulkopuolelta, leimaa se heitä arvoasetelman mukaisesti yksipuolisen negatiivisesti. Toiminnalla vaikuttavuusarviointeinen voi pahimmassa tapauksessa olla tällöin syrjäytyneiden negatiivista asemaa jopa ylläpitävä funktio.

Puheessa esiintyi ristiriita omien vahvuuksien löytämisen ja unelmatyöskentelyn väliltä. Haastatteluissa korostettiin omien vahvuuksien, unelmien ja intressien löytämisen tärkeyttä. Puheessa mainittiin myös se, kuinka tärkeää on, että nuorten on löydettävä nämä itsenäisesti ja että epänormatiivisetkin intressit ja unelmat koettiin tärkeinä:

Tai sitten oman elämän onnenpyörä [- -] on yks harjotus semmonen, missä on eri sektoreita, missä on vähän valmiiks jo ohjataan ajattelua, et tyhjästä jos pitää nyhjästä niin on vaikee, että eri sektoreita että tota mitkä tekee sut onnelliseks. (H1)

Toisaalta kuitenkin haastateltavat kuvasivat ohjaavansa nuorten ajattelua esimerkiksi harjoituksin, joka suuntasi löytämään unelmia normatiivisilta elämäntilanteilta:

[- -] Ne liittyy varmaan siihen jotenkin mie- omaan mielekkääseen elämään, että eihän kukaan voi sanoa kellekään että mikä on niinkun hyvä elämä tai joillekin voi olla, olla täysin hyvä elämä vaikkei oliskaan koulutusta tai työtä. Tavotteet voi olla sitten et pystyy toimimaan et pystyy toimimaan jollakin niinkun elämän sektorilla tai tai jotenkin saada se merkityksellisyys siihen elämään. [- -] Vaikka harrastusten tai sitten sosiaalisten ympäristöitten kautta tai vapaaehtoistyöllä tai. Et tulee tunne, et tekee jotain itelleen, itelle merkityksellistä. (H3)

Lisäksi puheessa korostui paljon se, kuinka tärkeää nuorille on, että he saavat kokea vahvuuksiensa ja tavoitteidensa olevan normatiivisia. Esimerkiksi kouluttautumisen tärkeyttä korostettiin myös omanarvontunteen kautta:

[- -] Se omanarvontunto ja se, että on niinkun arvokas yhteiskunnan jäsen ja on niinkun jotenkin selvinny siitä ja suoriutunu ja ettei ajattele, että ois jotenkin epäonnistunu jossain jos se ei oo saanu sitä, tai se on, se on harmi kun se on, mutta se on jotenkin mittari sille omalle arvolle. Vähän sama kun työ, työllisyys [- -]. (H3)

Toisin sanoen mielenkiinnonkohteita, tavoitteita ja vahvuuksia ohjattiin kuitenkin normatiiviseen elämäntilanteeseen ja työmarkkinakansalaisuuteen ja epänormatiivisille valinnoille ei jäänyt vaihtoehtoja.

Ahola ja Galli (2010, 134-135), sekä Paju ja Vehviläinen (2001, 45-46) kuvaavat omassa tutkimuksessaan, että toimijuus voi ilmetä myös epänormatiivisista elämäntilanteista. Vahvaa toimijuutta ilmentääkin pikemminkin kyky tehdä omaehtoisia valintoja, kuin toimia muiden tavoitteiden mukaan (em.). Em. viitaten voisikin olettaa, että pajatoiminta pyrki luomaan edellytyksiä vahvan toimijuuden kasvamiselle ollessaan hyvin salliva epänormatiivisten elä-

mänkulkujen sallimiselle, mutta toisaalta sitä myös rajoitettiin, koska toimijuutta ohjattiin kuitenkin normatiiviseen suuntaan.

6.4 Uhridiskurssi

Työntekijöiden näkemyksissä korostui vahvasti puhe nuorista uhreina. Työntekijät näkivät, että nuorilla on vaikeuksia hallita omaa arkeaan ja osallistua opintoihin, koska he olivat esimerkiksi joutuneet kokemaan ylisukupolvista köyhyyttä, mielenterveys- päihdeongelmia, tai neuropsykiatrisia ongelmia. Lähes kaikilla toimintaan osallistuneilla nuorilla kuvattiin olevan toimintakykyyn vahvasti vaikuttavia ja jopa kumuloituneita ongelmia. Vain harvoilla ei sanottu olevan mitään vakavampaa toimintakykyyn vaikuttavaa ongelmaa.

Uhridiskurssiin sisältyi paljon puhetta syrjäyttävistä rakenteista. Haastateltavat korostivat etenkin perus- ja toisen asteen tukipalveluiden riittämättömyyttä. Nähtiin, että nuoria ei ollut osattu ohjata tukipalveluiden piiriin tai tukipalveluiden tarjoamisessa oli tehty laiminlyöntejä. Näiden kuvattiin olevan myös riittämättömiä sellaisille opiskelijoille, jotka tarvitsisivat tiiviimpää ja päivittäistä tukea:

Nii kato ku siis ne diagnosoinnithan, diagnosoithan pitäis tehdä periaatteessa varhaiskasvatuksessa ja peruskoulussa, sinä aikana. Että se, että ne tulee siis toiselle asteelle niitten ongelmien kanssa, semmosta tilannetta ei sais olla, siis niitten diagnosoimattomien ongelmien kanssa toiselle asteelle, ni semmosta tilannetta ei sais olla olemassakaan. [- -] Mutta täs näkyy varmasti resurssipula ja sit osaltaan myöskin se, et perusopetuksen tukijärjestelmä, kun se on se kolmiportainen homma, niin siinä vaan helposti usein saattaa käydä niin, että niitä pallotellaan vaan tuenportaalta toiselle, eikä sitä hommaa viedä niinkun loppuun asti. (H2)

Tämän kerrottiin johtaneen nuorten ongelmien kasaantumiseen ja pitkittymiseen. Myös toisen asteen opetusjärjestelyiden nähtiin olevan syrjäyttävä mekanismi. Toisella asteella opiskelijoilta edellytettävä entistä suurempi itsenäisyys, ryhmäopetuksen vähentyminen, kiireettömän kohtaamisen, sekä lähiaikuisten puute nähtiin keskeisinä syrjäyttävinä mekanismeina. Näiden nähtiin tekevän mahdottomaksi selvittää arkisessa kohtaamisessa pieniä ongelmia, jolloin ne syvenivät ja pitkittyivät. Erityinen riski opetusjärjestelyillä kuvattiin olevan

toimintakyvyn rajoilla oleville nuorille, jotka vähäisen tuen vuoksi eivät kyenneet enää suoriutumaan opinnoistaan:

Ylipäätään se normaalin elämän tukeminen. Et alkaen ihan varhaiskasvatuksesta ja perusopetuksesta, ettei jouduttais siihen, esimerkiksi päihde- ja mielenterveysongelmia on paljon [- -], ne on sekundäärejä usein. Eli ne johtuu jostakin ratkaisematta olevasta ongelmasta. Niin kun niitä tavallaan siellä arjessa pystyttäis ratkomaan siinä arjessa, siinä tavallisessa elämässä mahdollisimman paljon, niin silloin ei jouduta sille polulle, että alkaa kertyä niitä ongelmia ja kohta ollaan päihde- ja mielenterveysongelmissa murrosikäisenä tai parikymppisenä viimeistään. (H2)

Ainakin semmosta henkilökohtasta huomiointia [tarvitsisi kouluissa enemmän], että tuntuu että luokat on hirveen isoja, koulut on isoja, siellä ei oo lähiaikuista tai ketään semmosta välttämättä kenen puoleen vois kääntyä jos on joku asia. [- -] Et vois tälleen ohimennen kysyä vaikka jostain, jostain itteään mietityttävästä tai et miten tää nyt menee tai muuta. (H3)

Myös Sandberg (2015, 223-225) huomasi omassa väitöstutkimuksessaan, että vaikka kouluttautuminen on yleisesti syrjäytymistä ehkäisevä tekijä, voi koulu instituutiona kuitenkin toimia joillekin yksilöille syrjäyttävä mekanismina. Em. kuvaa, että koulu voi epäonnistua perustehtävässään, jolloin se ei esimerkiksi kykene tarjoamaan tarpeeksi tukea opiskelutaitojen tueksi. Tällöin kouluun ja laajemmin yhteiskunnan normatiivisiin rakenteisiin sopeutuminen voi vaikeutua (em.). Em. soveltaen voisikin sanoa, että haastateltavat tunnistivat koulun olevan yksi keskeinen syrjäyttävä rakenne, koska osan oppilaista ei koettu saavan riittävästi tukea koulunkäyntinsä tueksi.

Uhridiskurssia kuvasi myös se, että hankkeen yhtenä tavoitteena kerrottiin olevan sopivan diagnoosin ja tukipalveluiden hankkiminen nuorille. Puheessa korostettiin, kuinka tärkeää on löytää oikeanlaiset diagnoosit, jotta pajatoimintaa voidaan sopeuttaa sen mukaan. Tähän liittyi myös professionalismin korostaminen, jossa sitä, kuinka nuoren on tultava asiantuntijan arvioimaksi ennen kuin hän pääsee pajalle tai hänelle voidaan asettaa henkilökohtaisia tavoitteita. Opot ja kuraattorit toimivat pajojen portinvartijoina, joiden arvioitavana nuoren oli pääsääntöisesti käytävä, ennen kuin nuori pääsi pajalle. Lisäksi diskurssiin kuvattiin liittyvän piirre, että opojen ja kuraattorien kerrottiin käyttävän pajaa keinona ohjata nuoria tukipalveluiden pariin. Nuoren piti siis herättää ammatilliseen diagnoosiin perustuva huoli, jotta hän pääsisi paja-

toimintaan mukaan. Pajan kohderyhmän muodostumiseen vaikutti siis se, että professionalismia hyödynnettiin valikoimaan toimintaan mukaan erityisesti nuoria, joilla on mielenterveys-, päihde- tai neuropsykiatrisia vaikeuksia ja jotka hyötyisivät sosiaali- ja terveydenhoitoalan palveluista. Toisen asteen oppilaitoksissa ei nähty olevan mahdollista ohjata nuoria näiden pariin, joten pajatoiminta nähtiin väylänä sille. Toimintaa pajoilla ohjasi myös professionalismia ja sen tuoma kyky selittää ja ratkaista nuorten ongelmia erityisesti sosiaali- ja terveydenhoidon erityispalveluiden kautta:

[-] et jos on tunnistamattomia oppimisen vaikeuksia, mitä on paljon nuorilla. Ja siis tää on sellanen mitä me ollaan hankkeessa viety tonne sairaanhoitopiirille ylipäänsä perusturvan puolelle myöskin tietoa siitä, että et et varhaiskasvatukseen ja perusopetuksen järjestelmästä tulee läpi nuoria, ihan tutkimatta, kellä voi olla niinku aika vakaviakin neuropsykiatrisia juttuja, vaikka autismin kirjoo taikka kehitysvammaa. Et ne löytyykin sit meidän tutkimuksissa, eikä välttämättä ikinä tutkittu. Suurimmalla osalla on, mut ne on jääny kesken monella. Et ei oo niinku viety loppuun asti sitä. (H2)

Eli ratkaisukeskeinen neuropsykiatrinen valmentaja on yks koulutus, mikä mulla on [-]. Eli kellä on neurologista ongelmaa, oppimisen pulmaa, käytöksen pulmaa, niin semmosille henkilöille semmonen ratkaisukeskeinen valmennusprosessi [-] jotenkin mä nään, et se [-] ratkaisukeskeisyys nepsy-valmennus [on onnistumisen takana]. Se [toiminnan vaikuttavuuden ydin] on sen työtä tekevän tiimin osaamisen summa. (H1)

Mut sekin on nyt käytännössä mennyt siihen, et ne käytännössä selvittelee niitä tunnistamattomia ongelmia, koska ne on asiantuntevia ne meidän ohjaajat ja **** [koulutusyhdytymä] tietää, et meidän kautta niitä nuoria saa tutkimuksiin, ne käyttää sitä hyväks. (H2)

Myös Ahola ja Galli (2010, 141) tunnistivat omassa tutkimuksessaan, että syrjäytymisvaarassa olevien nuorten kanssa työskentelevät ammattilaiset hyödynsivät suhtautumisessaan nuoria kohtaan professionaalista lähestymistapaa. Ohjaajat näkivät, että syrjäytymisen riskit johtuivat yksilöistä itsestään, sillä heillä oli kokemusta ja osaamista arvioida niin. Sen sijaan nuoret pitivät ongelmia rakenteellisempina (em.). Näkemuserot saattoivat kirjoittajien mukaan aiheuttaa toimijuuden vähättelyä ja ryhmän marginalisointina. Lisäksi Perttula (2015, 107) kuvaa, että syrjäytymisenvastaisten palveluiden kohteena olevien, hyvin pahoinvoivien nuorten ongelmat usein medikalisoitiin. Em. huomasi, että näiden nuorten ongelmat olivat kuitenkin lähes aina paljon moniulotteisempia ja syvempiä, jolloin medikalisoituihin ongelmiin sovitetusta tuesta ollut hyötyä. Tässäkin tutkielmassa ohjaajat perustelivat ammatilliseen asemaansa vedoten,

että ensisijainen nuorten syrjäytymisen ehkäisyn keino on kuntouttaa yksilöä ja vahvistaa hänen toimijuuttaan. Aholaan ja Galliin (2010, 141) viitaten tällöin kuitenkin on riskinä se, että syrjäyttävät rakenteet jäävät huomiotta ja vastuu syrjäytymisen ehkäisystä jää yksilölle itselleen.

Diagnosoimiseen ja asiantuntija-arvioimiseen liittyvä professionalismi näyttäytyivät ristiriitaisina empatiadiskurssin kanssa. Kun empatiadiskurssissa korostettiin toiminnan auttavana elementtinä sitä, että nuoret kohdataan kokonaisvaltaisesti ja yksilöllisesti persoonatasolla, niin professionalismidiskurssissa korostettiin asiantuntija-arvion merkitystä parantavana elementtinä. Asiantuntija-arvioinnin kohteeksi asettuvasta nuoresta puhuttiin toimenpiteiden kohteena, kun taas empatiadiskurssissa nuoresta puhuttiin itsenäisenä hyvinvointinsa rakentajan. Toisin sanoen nuoren toimijuus nähtiin ristiriitaisena näissä kahdessa puhettavassa:

Paljon tehty on oppimisvaikeustutkimuksia, psykologiaikoja nuorisopsykan kanssa, eli-kä sanotaanko tällasta, tämmöstä, et nuori joka tarvitsee jo erikoispalveluja, erityisosaamista, ei riitä enää niinkun ihan pelkkä ryhmävalmennus. Eli tarvitaan terveydenhuollollista ja mehän ei olla sen ammattilaisia, mutta me osataan niinkun, tää on vähän niinkun semmonen arviointikeskus, mihin suuntaan pitäis lähteä. Sit lähemmään yhdessä ja kysytään niiltä ammattilaisilta ja etsitään se tukiverkko [- -]. (H1)

Se [opintoihin paluu] tulee, niinkun aina lähtee nuoresta, et millon siitä tuntuu, että on ite valmis. Eli me ei voija laittaa ketään eteenpäin, eteenpäin tota niin ennen kun se tavallaan ite haluaa ja tuntuu, että se haluaa lähteä kokeilemaan sitä. Ja meille voi aina myös palata. (H3)

Ristiriita tuotiin haastatteluissa esiin kuitenkin positiiviseen sävyyn. Nähtiin, että professionalistinen ote tuki empaattista lähestymistapaa. Haastateltavat kuvasivat, että sosiaali- ja terveystalveluiden tarjoama tuki oli välttämätöntä nuorten ongelmien vakavuuden vuoksi ja professionalistisen otteen ansiosta tämä tarve huomattiin. Toisaalta myös empaattinen ote, luottamuksellinen läsnäolo ja ajan antaminen nuorelle toi esiin tarpeita vankemmille tukitoimille, joita ei välttämättä olisi tullut esiin lyhyen aikavälin tapaamisissa. Puheessa korostuikin empaattisen ja professionalistisen lähestymistapojen välttämätöntä yhdistämistä. Ristiriita olikin ratkaistu toiminnan tasolla siten, että professionalistinen lähestymistapa oli menetelmä puuttua empaattisessa läsnäolon kautta havaittuihin asioihin:

Esimerkiksi oli tällöinen yks esimerkki, jossa, jossa nuorella oli kovia niinkun traumoja lapsuudesta ja sitten tota [- -] jossain vaiheessa *** [koulu-uraa] oli saanu tällöisen diagnoosin siitä, että on niinkun ***** ongelmaa ja **** ongelmaa ja kyse oli oikeesti siitä, että hänellä oli trauma ja oli huonoja kokemuksia, kun on joutunu väkisin menemään tavallaan *** [sosiaali- ja terveydenhoitoalan ammattilaiselle] puhumaan, ja sit tässä meni, kauankohan, siis yli puol vuotta, sillai että me tehtiin asioita yhdessä, käveltiin yhdessä ja sit se alko aukeemaan se, ja meidän hankkeen kautta pääsi tonne tota **** tutkimuksiin, ja siellä sitten selvis, että ei oo, hänellä ei oo mitään ongelmia tällöisissä, et siellä on vaan niinkun tällöinen blokki, elikkä väärä diagnoosi saatiin myös pois sieltä. Eli jos ei olis ollu oikeesti aikaa kohdata ja olla, siis olla vaikka ihan hiljaa, tai niinkun on vaan länsä, niin eihön se olis koskaan lähteny sieltä. (H3)

[- -] tätä tehdään niin persoonalla tätä työtä. Et niinkun se on se pointti. Sit se, et meitä on tiimi, eikä sekään taas, mikä se koulutustausta, vaan sehän tuo vaan apuja sinne [- -] Ja mikä se ihan konkreettisesti, käytännössä on: ollaan olemassa, ollaan läsnä, maadotetaan itsemme siihen, valtavaa ohjaustaitoo tarvii joka vaiheessa, joka osassa tätä valmennusta ja ja tota taito nähdä, taito kuulla, taito viedä keskustelua eteenpäin [- -]. (H1)

Toisaalta, koska nuorten piti asettua asiantuntija-arvioiden kohteeksi ennen pajalle pääsyään ja asiantuntijan, eli opon tai kuraattorin piti vakuuttua siitä, onko hän tarpeeksi avun tarpeessa pajalle. Pajalle kuvattiin valikoiduttavan usein silloin, kun opiskelijalla oli paljon poissaoloja koulusta. Nuoria ei siis ohjattu pajoille esimerkiksi siten, että heidät olisi kohdattu koulun arjessa, jolloin olisi noussut esiin tarpeita pajajaksolle. Lisäksi haastatteluissa kuvattiin, kuinka opojen ja kuraattorien resurssipulan takia yksittäistä nuorta kohtaan käytettävää aikaa oli vähän ja täten kaikkien nuorten ongelmiin ei välttämättä kyetty vastaamaan ihanteellisella tavalla. Ajan antaminen ja persoonatason kohtaaminen eivät olleet siis ensisijaisia mekanismeja pajalle valikoitumisessa. Ottaen huomioon sen, että pajojen toiminnan ensisijainen funktio on ennaltaehkäisy, pajatoimintaan ei välttämättä kuvattu ohjautuvan sellaisia henkilöitä, jotka voisivat hyötyä toiminnasta, mutta joiden ongelmat eivät olleet syventyneet vakaviksi. Pajoille ohjaututtiin poissaolojen seurannan kautta, jolloin arkiset pahoinvoinnin kokemukset eivät olleet keskeinen valintamekanismi.

Suurpää ym. (2009, 9, 63-64) kuvaavat, että syrjäytymisen vastaisen toiminnan tavoitteiden ja kohderyhmien välillä voi olla kohtaanto-ongelmaa, koska syrjäytymistä ja syrjäytyneitä koskeva tieto on usein vaillinaista, eikä pysty tavoittamaan hyvinvoinnin ja yksinäisyyden ilmiöiden kaikkia ulottuvuuksia. Tällöin syrjäytymisen kohderyhmäkin voi olla osittain epäselvä ja näin

aiheuttaa kohtaanto-ongelmia suhteessa tarjottuihin tukipalveluihin. Sandberg (2015, 279-280) täydentää myös, että syrjäytymisriskit ovat implikoivia, joten syrjäytymisen vastaisia toimenpiteitä kohdennetaan usein riskitekijöihin, joihin yksinomaan vaikuttamalla ei välttämättä kyetä poistamaan nuoren riskiä syrjäytyä. Ottaen huomioon Myös Dwyer ja Wyn (2001, 145), sekä Harrikari näkemys siitä, että toimintaa perustelevat ammattilaiset pyrkivät vakuuttamaan ja määrittelemään syrjäytymisen riskien vakavuutta, voi tämä toisaalta myös toimia itseään toteuttavana ennusteena ja ylläpitää marginalisoivaa asettelua. Tällöin pajatoiminta, joka pyrkii ennaltaehkäisemään syrjäytymistä ja sisältää mahdollisesti myös epätarkkuuksia kohderyhmän suhteen, sekä kohdistuu vain implikoiviin riskeihin, saattaa osittain myös altistaa näitä nuoria enemmän marginalisoinnille.

Haastateltavien puheessa ilmenekin, että ristiriitaista näkemystä siitä, kuka toiminnan pääasiallisena kohderyhmänä suhteessa toiminnalle asetettuihin tavoitteisiin on. Pajatoiminnan kohderyhmän yhdeksi keskeiseksi yhdistäväksi tekijäksi mainittiinkin mielenterveys- ja päihdeongelmien kanssa kamppailevat, jotka olivat olleen poissa opinnoista jo huomattavan pitkään. Nähtiin, että nimenomaan mielenterveys- ja päihdeongelmat syventyessään voisivat ajaa nuoret yhteiskunnan rakenteiden ulkopuolelle, koska alentunut toimintakyky ehkäisi kykyä toimia normatiivisilla elämänkentillä:

[- -] sitten mitä kuraattorien kautta, ahdistuneisuus ja psyykkiset pulmat ja sitten päihheet. Ne on ne yhdistävä tekijä. (H1)

[- -] et nytten oikeestaan ne nuoret, ketkä on tullu niin ollu semmosia, et sit siellä on ehtiny tapahtua jo kaikkee. Voi olla tosi pitkäänkin ollu jo poissaoloja [- -]. (H3)

Ja sit viimekädessä tavoite koko hankkeessa on säästö siellä perusturvan puolella. Et kun euroina lasketaan, 18 tonnia vuodessa minimissään on pudonneen nuoren hinta ja siinä ei oo edes vielä mielenterveys-, päihde-, rikollisuus- tällaisia kustannuksia, siinä on vasta tuet ja saamatta jäävät verotulot yhteiskunnalle. Ja tää maksaa muutaman tonnin per nuori tää jakso ja tää on kertaluontonen. Et euroinakin tää on kannattavaa. (H2)

Toisaalta toiminnan pääasiallisena tavoitteena kuvattiin olevan syrjäytymisen ehkäisy, eli sosiaalisen yhteenkuuluvuuden parantaminen, kuten eräs haastateltava kuvaa:

No haluttais nähä sellasta [muutosta nuorissa itsenäisyydestä ja vastuunotosta opinnoista, arjesta ja tulevaisuudesta], et se olis semmosta luontevaa, omatoimista kaikki nuo asiat, eli kun nuori itse ottaisi haltuun noista asioista huolehtimisien, ilman että kukaan taustalla muistuttelemassa. (H3)

Valtaosa nuorista kuitenkin varmasti niinku työllistyy ja sijottuu yhteiskuntaan. Se on niinkun, se on kuitenkin nyt se päätavoite ja sehän on tän koko rahoituksen tavote [- -]. (H2)

Toiminnan päätavoitteen ja kohderyhmän välillä on siis ristiriita. Toiminnan konkreettiset tavoitteet liittyvät pitkälti kuntoutumiseen, mutta päätavoite on kuitenkin sosiaalisen yhteenkuuluvuuden ilmiö. Vaikka pajalla valikoituvien nuorten kuvattiinkin olevan yleisesti ottaen myös yksinäisiä, ei se kuitenkaan ollut pääkriteeri toimintaan valikoitumisessa. Täten toiminnan painopiste, kuntoutuminen, oli ristiriidassa toiminnan julkilausutun päätavoitteen, sosiaalisen yhteenkuuluvuuden, kanssa. Ristiriita siinä, että toiminnassa pyritään ensisijaisesti kuntouttamaan syrjäytymisen ehkäisemisen nimissä voi täten leimata mielenterveys- ja päihdeongelmien kanssa kamppailevia lisäksi syrjäytymisuhassa oleviksi, kuten Sandberg (2015, 279-280) esittää. Terveysteen liittyvät ongelmat voivat kyllä implikoida syrjäytymistä, jos sairaus pahenee ja ongelmien kasaantuminen aiheuttaa negatiivisia yhteisvaikutuksia (em.). Sosiaalisen yhteenkuuluvuuden ongelmien kanssa kamppailevat ovat kuitenkin vaikea hahmottaa, sillä tutkimustietoakin aiheesta on melko vähän, kuten Suurpää ym. (2009, 9, 63-64) kertovat. Toisin sanoen tämän pajan vaikuttavuus näyttäisi perustuvan siihen, että se kuntouttaa yksilöitä, eikä niinkään kohdista ensisijaisesti toimenpiteitään suorasti syrjäytymisen ehkäisemiseen.

7 POHDINTA

7.1 Johtopäätökset

Tutkielma käsitteli hankemuotoista koulupudokkuuden vastaista pajoimintaa. Tutkielman aineisto kerättiin haastattelemalla kolmea hankkeessa ja pajoilla työskentelevää henkilöä. Puheesta analysoitiin diskursiivisesti keskeisiä pajoimintaan ja yksilöihin liitettäviä periaatteita. Aineistosta löytyi neljä keskeistä diskurssia: työmarkkinakansalaisuuteen valmentamisen, humanistinen, uhri- ja empatiadiskurssi.

Keskeinen pajoimintaa liitetty periaate oli työmarkkinakansalaisuuteen kasvattaminen. Hanke ohjasi nuoria tehokkaasti normatiiviselle elämänpolulle, koska noin 85% pajajakson käyneistä nuorista palasi takaisin opintoihinsa ja pysyi siellä myös vuoden seurantajaksonkin jälkeen. Normatiiviselle elämänuralle ohjaaminen oli hankkeen päätavoite ja keinona opiskeltiin arjenhallintaa, työmarkkinakansalaiselta tarvittavia elämäntaitoja ja kuntoutettiin mielenterveys- ja päihdeongelmista kärsineitä takaisin normatiivisille elämäntilanteille. Päätavoitteena kerrottiin olevan kouluun palaaminen, mutta työelämään liittyviä tavoitteitakin pidettiin yllä ja koulutuksen merkitys työmarkkinoille sijoittumisessa nähtiin tärkeänä. Sennett (2003, 63) kuvaa, että oman kyvykkyyden maksimointi työmarkkinoilla on hyve, jonka kautta yksilöt voivat hankkia arvostusta yhteiskunnassa. Haastateltavien puheessa korostuikin puhe siitä, että toiminnan tarkoituksena oli ohjata pääasiassa kouluttautumalla yksilöitä työmarkkinoille, vaikka työmarkkinoiden ulkopuolelle jääminen mainittiin olevan joillekin realistinen tulevaisuudenkuva.

Julkunen (2004, 244-245) huomauttaa, että arvonantojen näkökulmasta on yhdentekevää, jos yhteiskunnalliset mahdollisuusrakenteet ohjaavat henkilöitä työmarkkinoiden ulkopuolelle tai hyvinvointia heikentäville työurille. Täten henkilö, joka ei yhteiskunnallisten arvonantojen näkökulmasta menesty työelämässä, ei myöskään pääse nauttimaan yhteiskunnallisesta arvostuksesta.

ta oman potentiaalinsa täyttäjänä (em.). Hankkeen tavoite ohjata kaikki nuoret täyttämään omaa potentiaaliaan työmarkkinakansalaisena voinee siis rajoittaa tulevaisuudessa sellaisten henkilöiden omanarvontuntoa, jotka eivät lunasta työmarkkinakansalaisen statusta.

Yhtenä keskeisimpänä keinona sille, miksi pajatoiminnalle osoitetut tavoitteet mainittiin saavutettavan onnistuneesti, oli toiminnan empaattisuus. Empatiadiskurssi määrittäi keskeistä toiminnalle asetettua periaatetta: yksilöt pyrittiin kohtaamaan yksilöllisesti, vastaamaan heidän huoliinsa ja tarpeisiinsa ja heille annettiin aikaa kerätä voimia. Se, että apu tarjottiin yksilön narratiivisuus huomioiden, eikä ongelmalähtöisesti yksittäisiin ongelmiin vastaamalla, koettiin tärkeäksi elementiksi. Haastateltavat kuvasivat myös, että julkisissa palveluissa ei tarjota vastaavanlaista tukea, mikä oli osaltaan aiheuttanut nuorten ongelmien kärjistymistä. Kantola (2002, 9-14) huomauttaa, että julkishallintoa keskeisesti määrittävä piirre on ongelmalähtöisyys ja tehokkuuden tavoittelu. Tämä tutkielma kuitenkin osoitti, että tehokkaana pidetty, yksittäisiin ongelmiin vastaaminen on osaltaan myös syrjäyttävä rakenne. Osa nuorista näyttäisi hyötyvän huomattavasti myös arjen tasolla tapahtuvasta, narratiivisemmasta ja vähemmän strukturoidusta tuesta, jota ei kuitenkaan tarjottu koulussa.

Empaattiseen lähestymistapaan liittyi myös se, että nuoria kuvattiin pyrittävän kohtelevaan itsenäisinä subjekteina, jotka sanottivat omia tarpeitaan. Lisäksi toiminnassa korostettiin sitä, että prosessissa edettiin yksilön tarpeiden mukaan. Sennett (2003, 260-263) kertoo, että tuki, jossa kunnioitetaan yksilön tarpeita, tukee yksilön toimijuutta. Kun yksilö saa olla aktiivinen osapuoli omien tukitoimiensa sovittamisessa, tukee se yksilön autonomian tunnetta (em.). Tämä auttoi oletettavasti myös pajatoiminnassa keskeisesti rakentamaan yksilöiden toimijuutta. Kantolan (2002, 9-14) mainitsema ongelmalähtöisyys ja tehokkuuden tavoittelu julkisissa palveluissa voineekin olla toimijuutta vähemmän tukeva elementti, jos se yhdistyy ammattilaisen tekemiin ongelmien ja tukitoimien määrittämiseen. Tutkielma osoittikin, että toimijuuden kunnioittaminen tukipalveluissa on keskeistä ja sen omaksuminen myös julkisiin palve-

luihin voisi oletettavasti vähentää mahdollisuusrakenteiden syrjäyttäviä ominaisuuksia.

Keskeinen periaate, joka määritteli pajojen toimintaa ja suhtautumista yksilöihin siellä, oli humanistinen lähestymistapa. Diskurssissa korostui puhe omien vahvuuksien mukaisesta elämänpolun rakentamisesta. Sillä, liittyivätkö nuorten vahvuudet ja tulevaisuudensuunnitelmat normatiiviseen elämäntulkkuun, ei nähty olevan väliä. Hankkeessa haluttiin myös tukea sellaisten henkilöiden yhteiskunnallista osallisuutta, joiden nähtiin todennäköisesti jäävän työmarkkinakansalaisuuden ulkopuolelle. Hankkeen mahdollisuudet vaikuttaa työmarkkinakansalaisuuden ulkopuolella olevien osallisuuteen nähtiin kuitenkin loppupeleissä rajallisina. Sennett (2003) tähdentääkin, että yhteiskunnassa on vaikea saavuttaa osallisuutta olematta työmarkkinakansalainen, koska työllä on itseisarvo yhteiskunnan jäsenyyden lunastamisessa. Myös Jarva (2004, 307-310) tähdentää, että yhteiskunnassa kaikki kyvyt eivät ole yhtä arvostettuja, vaan lähinnä työelämään liittyvä tuottavuus nähdään arvostettuna. Pajatoiminnan vaikeudet, jotka liittyivät nuorten epänormatiivisten vahvuuksien ja tulevaisuudensuunnitelmien vahvistamiseen, kytkeytyivät siis rakenteellisempiin esteisiin.

Julkunen (2004, 246-250) huomauttaa, että nykyinen tuloperustainen sosiaaliturvamalli ei tarjoa omanarvontuntoa ylläpitäviä keinoja turvata toimeentuloa, sosiaalista yhteenkuuluvuutta, eikä osallistumista yhteiskunnalliseen toimintaan. Työmarkkinakansalaisuuden ulkopuolella oleminen voikin tarkoittaa käytännössä yhteiskunnallista osattomuutta (em.). Sennettiin (2003) ja Julkuseen (2004, 246-250) viitaten hankkeen vaikeudet taata nuorille tulevaisuudessa yhteiskunnallista osallisuutta myös työmarkkinakansalaisuuden ulkopuolelta näyttäytyivät rakenteellisempina vaikeuksina.

Haastateltavat puhuivat nuorista pääasiassa uhridiskurssin kehkeyksessä. Pajoille osallistuneiden nuorten miellettiin olevan riskissä syrjäytyä, sillä useimmat olivat kohdanneet elämässään sosioekonomisia vaikeuksia. Syitä syrjäytymisriskissä olemiselle haettiin pääosin rakenteellisista tekijöistä, kuten puutteellisista tukipalveluista koulussa. Toisaalta sitä selitettiin myös psykolo-

gisilla syillä: lähes jokaisen pajalle tulleen nuoren kerrottiin kärsivän mielenterveydellisistä tai päihdeongelmista, jonka seurauksena heidän toimijuutensa kuvattiin olevan heikkoa. Psykologisten ongelmien puhkeamisen tulkittiin usein johtuvan yksilöiden epäsuotuisista elämäkokemuksista. Syy nuorten uhriasemaan paikannettiin siis yleensä rakenteellisiin tekijöihin. Hankkeen toiminta kohdistui tästä huolimatta ensisijaisesti nuorten yksilöllisten ongelmien korjaamiseen ja arjenhallinnan saavuttamiseen.

Julkunen (2006a, 206-216) kuvaa, että meritokraattisessa yhteiskunnassa yksilöillä nähdään olevan näennäisen yhtäläiset mahdollisuudet kehittää itseään, myös riski omasta kyvystä saavuttaa normatiivisia elämäntilanteita sisältäviä asioita yksilöityy. Jarva (2004, 307-310) huomauttaakin, että nykyisen yhteiskuntapolitiikan ideaalina nähdään olevan yksilön autonomian ja vahvuuksien tukeminen. Kuitenkin, kuten Sennett (2003, 260-263) mainitsee, eriarvoistavien yhteiskunnallisten mahdollisuusrakenteiden vuoksi kaikilla ei ole yhtäläisiä mahdollisuuksia saavuttaa yhteiskunnassa arvostettuina pidettyjä asioita. Hän kuvaa, että itsellisen pärjäämisen myytin voi murtaa vain hyväksymällä sen, että ihmiset tarvitsevat apua saavuttaakseen tavoiteltuja asioita. Universaalien tukipalveluiden toimivuuden merkitys onkin tärkeä yksilöiden autonomian tunteen säilyttämisessä (em.). Sennettiin (2003, 260-263) ja Julkuseen (2006a, 206-216) viitaten voisikin sanoa, että kun haastateltavat kuvasivat yhteiskunnallisten rakenteiden selittävän keskeisesti nuorten syrjäytymistä, mutta samaan aikaan pajojen toiminnassa kiinnitettiin pääasiassa huomiota yksilön kykyjen ja autonomian edistämiseen, voi syrjäytymisvaarassa oleminen näyttäytyä tahattomasti yksilön syynä.

Kuten Sennett (2003, 260-263) kuvaa, toimivien universaalien tukipalveluiden tarjoaminen tukee yksilön toimijuutta. Hänen mukaansa on inhimillistä, että yksilöt tarvitsevat apua ja palveluiden tarjoaminen universaaleina etuuksina ei stigmatisoi yksittäisiä avunsaavia ryhmiä. Tällöin myös yhteiskunnalliset mahdollisuusrakenteet olisivat tukevampia (em.). Olisikin perusteltua kiinnittää ensisijaisesti huomiota syrjäyttäviin yhteiskunnallisiin rakenteisiin ja universaalien palveluiden toimivuuteen. Hankkeessa tehty työ peruspä-

veluiden parantamiseksi onkin nähtävästi keskeistä, koska yksilöt saisivat yhteiskunnan tukipalveluista tukea ennen ongelmien kärjistymistä. Muutoin yksilöille tarjottava tuki, silloin kun se tarjotaan vasta yksilön jo kantaessa epäonnistumisen leimaa, voi olla stigmatisoivaa.

Tutkielma vahvisti aiempaa tutkimustietoa siitä, että sekä syrjäytymistä ehkäiseviin hankkeisiin, että kouluinstituutioon voi sisältyä syrjäyttäviä rakenteita. Vaikka nämä toiminnan muodot tukevatkin suurinta osaa nuorista normatiivisille elämänkentille, osa nuorista näyttäisi siltikin jäävän niiden ulkopuolelle. Yhdeksi keskeisimmistä toimijuutta tukevaksi tekijäksi hankkeessa osoittautui empaattinen ja hyvin vahva päivittäinen tuki. Tämänkaltaisen tuen puute nähtiin olevan puolestaan syrjäyttävä tekijä peruspalveluiden puolella ja koulussa. Tutkielma vahvistikin aiempaa tutkimustietoa siitä, että osa nuorista tarvitsisi toimijuutta tukeakseen aiempaa intensiivisempää ja kokonaisvaltaisempaa tukea, jotta he pysyisivät normatiivisella elämänpolulla.

Hankkeen toiminta osoitti aiempaa tutkimustietoa vahvistaen myös, että epänormatiivisten vahvuuksien ja intressien toteuttaminen on vaikeaa, sillä sosiaaliturvajärjestelmä ei mahdollista epänormatiivisia valintoja. Tutkielma vahvisti aiempaa tutkimustietoa myös normatiivisten elämänkenttien ulkopuolella olevien nuorten tukipalveluiden kehittämistarpeista. Normatiivisten elämänkenttien ulkopuolella olevien nuorten on vaikea lunastaa yhteiskunnallista osallisuutta ja ylläpitää toimijuuden tunnettaan, sillä yhteiskunta ei tarjoa mielekkäitä tukipalveluita tällaisiin tarpeisiin. Yhteiskunnallinen osallisuus nähdään lunastettavan yhä vahvasti normatiivisten elämänvalintojen kautta, joka ylläpitää työn tai koulutuksen ulkopuolella olevien marginaalista asemaa.

Tutkielma toi uutta tietoa alle 30-vuotiaiden toisen asteen opiskelijoiden yhteiskunnallista osallisuutta tukevien tukipalveluiden kehittämistarpeista. Hanke osoitti vaikuttavia toiminnan malleja ja kehittämistarpeita nuorten tuki- ja peruspalveluihin. Tutkielma osoitti myös, että viimeaikaiset toisen asteen koulutuspoliittiset muutokset ovat aiheuttaneet osalle oppilasryhmistä haasteita koulussa pysymisen suhteen. Tutkimustulokset osoittivatkin, että

nuorille tarjottavissa tukipalveluissa olisi kehittämistarpeita, jotta nuorta voidaan tukea entistä paremmin normatiivisella elämänpolulla pysymisessä.

7.2 Tutkimuksen luotettavuus

Laadullisen tutkimuksen tärkein instrumentti on tutkija itse, joten hänen positiionsa on myös merkittävä tutkimuksen reliabiliteettiin vaikuttava tekijä (Patton 2015, 685-725). Tutkimustulosten puolueettomuuteen vaikuttaa se, mikä tutkijan positio on ja kuinka autenttisesti tutkija kykenee tavoittamaan tutkittavien näkemyksiä (Tuomi & Sarajärvi 2018, 160). Koska laadullisessa tutkimuksessa tutkija rajaa tutkimusaiheen ja -kysymykset, sekä hyödyntää omaa ajattelua tulosten tulkinnassa, vaikuttaa tutkijan positio siihen, millaisia merkityksiä tutkittavien vastauksille annetaan (em.). Tässä tutkielmassa tekijän positioon vaikutti olennaisesti se, että hän tarkasteli aihetta ulkopuolisen silmin, hankekontekstia juurikaan tuntematta. Haastateltavista yhden tutkielman tekijä oli tavannut muutamia kertoja ennen haastattelua, mutta muuten haastateltavat eivät olleet tuttuja. Tutkielman tekijällä ei ollut sitoumuksia hankkeeseen. Toiminnassa ilmeneviä seikkoja pystyttiin käsittelemään ulkopuolisen asemasta, sillä tutkielman tekijä ei ollut sosiaalistunut diskursseihin, eikä hänellä ollut velvoitetta tuottaa sosiaalisesti suotavia tulkintoja hankkeen toiminnasta.

Kriittinen koulutustutkimus ei ole perinteisessä mielessä objektiivista, koska tutkimusentekoa ohjaa eettinen velvollisuus tuoda esiin marginalisoivia ja syrjiviä rakenteita ja käyttää tuloksia marginalisoitujen ihmisryhmien toimijuuden tukemiseen (Patton 2015, 661-676). Tutkimuksen luotettavuus liittyy sen sijaan tutkijan avoimuuteen tutkimuksen arvoasetelmista (em.). Tutkielman raportoinnissa pyrittiinkin avoimuuteen siinä, mitkä tutkimuksen päämäärä ja kehys olivat.

Teemahaastattelu aineistonkeruumentelmänä soveltui tämän tutkielman kontekstiin, sillä menetelmänä haastattelu sopii sellaisen aiheen tutkimiseen, josta halutaan syvällistä, moniulotteista tietoa yksilöistä, jotka nähdään

aktiivisina ja merkityksiä luovina (Hirsjärvi, Remes, Sajavaara & Sinivuori 2009, 205). Koska teemahaastattelumenetelmä sallii tarkentavat lisäkysymykset haastattelurungon ulkopuolelta, päästiin tutkimuskysymyksissä syvälliselle periaatteiden tasolle. Haastattelujen toteuttaminen yksilöhaastatteluina luottamuksellisessa ilmapiirissä mahdollisti myös sen, ettei haastateltavien tarvinnut tuottaa siinä tilanteessa muille työntekijöille sosiaalisesti suotavia vastauksia. Tämän vuoksi haastatteluissa päästiin käsittelemään periaatepuhetta, jota jokainen työntekijä ilmentää aidosti jokapäiväisessä työssään.

Haastattelumenetelmä saattoi kuitenkin sisältää tutkimuksen luotettavuutta vaarantavia tekijöitä. Ensinnäkin haastattelumenetelmän luotettavuuteen saattoi vaikuttaa tutkielman tekijän vähäinen kokemus tutkimushaastatteluista. Menetelmäosaamista kuitenkin paransi huolellinen valmistautuminen haastatteluihin. Toisekseen haastateltavien määrä oli vähäinen, sillä se koostui vain kolmen henkilön haastatteluista. Aineistossa olisikin saattanut esiintyä enemmän heterogeenisyyttä, jos haastateltavia olisi ollut enemmän. Toisaalta kuitenkin tutkimuskysymys edellytti haastattelujen syvällistä ja pitkäköö kestoja. Tutkielman pyrkimyksenä oli löytää syvällisempiä toimintaa ohjaavia periaatteita, joiden käsittely haastatteluissa edellytti ensin toiminnan yleisempää pohdintaa ennen periaatetasolle pääsemistä. Tutkittavien määrä rajautuikin suhteessa käytettävissä olevien aikaresurssien määrään. Lisäksi pienet aineistot ovat diskursiiviselle menetelmälle tyypillisiä, koska analyysissä syvennyttään aineiston kielellisiin yksityiskohtiin (Johnstone 2017, 30-31).

Diskurssiivinen analyysimenetelmä sopi tutkimuskysymykseen hyvin. Tutkielman tarkoituksena oli tarkastella kriittisesti hankkeessa ja sen pajoissa esiintyviä syvällisempiä periaatteita. Puheen piirteiden voidaan nähdä välittävän tietoa siitä, miten haastateltava ilmiön merkityksellistä (Johnstone 2017, 35-37). Menetelmällä kyettiinkin vastaamaan hyvin tutkimuskysymyksiin siitä, mitä periaatteiden tasolla ilmeneviä merkityksiä toiminnasta on löydettyvissä.

Tutkielman luotettavuutta voidaan arvioida johtopäätösten ja aineiston yhtenevyydellä (Patton 2015, 659-672). Johtopäätösten on siis perus-

tuttava aineistoon (em.). Tämän vuoksi tulososiossa tehtyjä johtopäätöksiä perustellaan aineistokatkelmilla. Kriittisen koulutustutkimuksen luotettavuuden kriteerinä voidaan pitää sitä, kuinka hyvin se pystyy osoittamaan hegemonisten sosiaalisten käytänteiden haitallisia seurauksia marginalisoiduille väestöryhmille ja esittämään vaihtoehtoisia käytänteitä (Patton 2015, 691-693). Tämä tutkielma kykeni tuomaan uutta tietoa marginalisoivista yhteiskunnallisista rakenteista ja osoittamaan vaihtoehtoisia tapoja toimia marginalisoitujen toimijuutta vahvistavalla tavalla.

Tutkimustulosten siirrettävyyttä rajoittaa se, että laadullisessa tutkimuksessa tutkittavan ilmiön yksilölliset piirteet vaikuttavat merkittävästi tulosten siirrettävyyteen (Patton 2015, 679-718). Toisaalta kuitenkin laadullisen tutkimuksen tuloksistakin on löydettävissä piirteitä, jotka ovat siirrettävissä muihin yhteyksiin (em.). Tulosten siirrettävyyttä parantaa se, että tutkimusprosessi ja tulokset raportoidaan mahdollisimman seikkaperäisesti (em.; Peräkylä 2004, 283-304). Raportointi onkin pyritty kirjoittamaan siten, että siitä käy ilmi olennaiset tutkimukseen ja sen tuloksiin vaikuttavat tekijät. Lisäksi tulosten raportoinnissa on pyritty erittelemään ilmiötä erillisiin osatekijöihin, jotka olisivat itsellisesti paremmin siirrettävissä toisiin konteksteihin.

7.3 Jatkotutkimusteemat

Tämä tutkielma antoi tietoa toisen asteen oppilaitoksen kontekstissa tarjottavasta syrjäytymisen ehkäisyyn tarkoitetusta tuesta. Tutkielma osoitti toimintaan liittyviä periaatteita, joilla voidaan vahvistaa yksilöiden toimijuutta ja yhteiskunnallista osallisuutta, sekä nykyisiä käytäntöjä, jotka toisaalta heikentävät sitä.

Tutkielma toteutettiin haastattelemalla hankkeen työntekijöitä. Mielekäs jatkotutkimuskohde olisi tarkastella ilmiötä nuorten näkökulmista. Tällöin saataisiin tietoa siitä, miten nuoret kokivat toimijuutensa ja yhteiskunnallisen osallisuutensa muuttuneen pajajaksolle osallistumisen myötä. Tämä

tutkielma käsitti ainoastaan suunnittelijoiden ja ohjaajien näkökulman nuorissa tapahtuvaan muutokseen, joka voi poiketa nuorten näkökulmista. Lisäksi haastatelluilla oli tietoa ainoastaan pajatoiminnan välittömistä ja puolen vuoden seurantajakson aikana tapahtuneista vaikutuksista nuorten elämään. Pitkittäistutkimusasetelma voisi tuoda paremmin esiin kauaskantoisempia vaikutuksia nuorten elämänkulkuun.

Tutkimuskysymyksinä tarkasteltiin pajatoiminnassa ja hankkeissa esiintyviä periaatteita toimintaan ja yksilöihin liittyen. Menetelmänä käytetty haastattelu rajasi osan näkökulmista pois, joten esimerkiksi havainnointimenetelmän käyttö tämän ohella olisi saattanut monipuolistaa tutkimustuloksia. Jatkotutkimuskohteena voitaisiinkin hyödyntää monipuolisempia menetelmiä syrjäytymisen vastaisen toiminnan tarkastelussa.

Tutkielma osoitti, että osa nuorista kohtaa haasteita yhteiskunnallisen osallisuuden ja toimijuutensa lunastamisessa. Haasteet liittyvät siihen, että nuorille tarjottavat palveluiden tuki on osalle yksilöistä riittämätöntä riippumatta siitä, tukevatko ne normatiivista vai epänormatiivista elämänkulkua. Tutkielma osoitti, että työmarkkinakansalaisuuden ulkopuolella oleville yksilöille tarjottavat tukipalvelut vahvistaisivat heidän osallisuuttaan ja toimijuuttaan. Työmarkkinakansalaisuuden ulkopuolella olemiseen liittyvät osattomuuden kysymykset ovatkin varmasti olennaisia tutkimuskysymyksiä myös jatkossa.

Mielenkiintoisen jatkotutkimuskohteen muodostaa myös Antti Rinteen hallitusohjelmassa kaavaillut koulutuspoliittiset uudistukset (Valtioneuvosto 2019). Tässä tutkielmassa osoitettiin, että kouluinstituutio toisella asteella pitää sisällään syrjäyttäviä tekijöitä, jonka vuoksi kouluhenkilökunnan tarjoamassa tuessa, sekä tukipalveluissa olisi kehitettävää. Hallitus aikoo kohentaa muun muassa opiskelijahuollon palveluita, opinto-ohjausta ja opettajien hyvinvointiosaamista toisella asteella, sekä lisätä opettajien määrää ammatillisissa oppilaitoksissa (Valtioneuvosto 2019, 165-167). Tämän tutkielman tulosten perusteella suunnitellut toimet voisivat edistää nuorten osallisuuden kokemista, jos lisääntyneet resurssit näkyvät entistä intensiivisempinä ja yksilöllisempinä

tuen muotoina. Kiinnostava jatkotutkimusaihe olisi siis tarkastella miten mahdolliset parannukset toisen asteen tukipalveluissa näyttäytyvät osattomuutta kokevien määrässä.

Hallitusohjelmassa suunniteltu oppivelvollisuusiän nosto luo myös mielekkään jatkotutkimuskohteen (Valtioneuvosto 2019, 163-164). Nähtäväksi jää, vähentyykö osattomuutta kokevien määrä. Tässä tutkielmassa havaittiin, että työmarkkinakansalaisuuden ulkopuolella oleville henkilöille olisi tärkeää tarjota keinoja osallistua yhteiskunnan rakenteisiin. Tutkielmasta kävi ilmi, että edes toisen asteen koulutus ei välttämättä tarjoa kaikille väylää työmarkkinakansalaisuuteen ja tätä kautta yhteiskunnalliseen osallisuuteen. Näin ollen oppivelvollisuusiän nostaminen ei välttämättä ratkaise täysin osattomuuden ongelmaa. Lisäksi tuloksista kävi ilmi, että nuoren autonomian ja yksilöllisyyden kunnioittaminen on tärkeää osallisuuden kokemuksen vahvistamisessa. Täten toisen asteen koulutuksen muuttaminen pakolliseksi ei välttämättä vahvista osallisuuden kokemuksia kaikkien opiskelijoiden keskuudessa. Olisikin mielenkiintoista tarkastella, voidaanko koulutusmääriä nostamalla ja toisen asteen tutkinnon pakollisella suorittamisella vaikuttaa osattomuuden ilmiöön.

LÄHTEET

- Aaltonen, S., Berg, P. & Ikäheimo, S. 2015. Nuoret luukulla: kolme näkökulmaa syrjäytymiseen ja nuorten asemaan palvelujärjestelmässä. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, Nuorisotutkimusverkosto.
- Ahola, S. & Galli, L. 2010. Nuorten koulupudokkaiden ja heidän ohjaajiensa syrjäytymispuheen ulottuvuudet. Teoksessa A. Anttila, K. Kuussaari & T. Puhakka (toim.) Ohipuhuttu Nuoruus. Helsinki: Yliopistopaino, 132-143.
- Alastalo, M. & Åkerman, M. 2011. Tietokäytännöt ja hallinnan politiikka. Teoksessa M. Alastalo & M. Åkerman (toim.) Tieto hallinnassa: tietokäytännöt Suomalaisessa Yhteiskunnassa. Tampere: Vastapaino, 17-38.
- Bälan, M. 2014. Youth labor market vulnerabilities: Characteristics, dimensions and costs. *Procedia Economics and Finance* 2014 (8), 66-72.
- Bolton, S. C. & Laaser, K. 2013. Work, employment and society through the lens of moral economy. *Work, Employment and Society* 27 (3), 508-525.
- Bynner, J. & Parsons, S. 2002. Social exclusion and the transition from school to work: The case of young people not in education, employment, or training (NEET). *Journal of Vocational Behavior* 60 (2), 289-309.
- Dwyer, P. & Wyn, J. 2001. Youth, education and risk: Facing the future. London: RoutledgeFalmer.
- Eduskunnan tarkastusvaliokunta. 2013. Nuorten syrjäytyminen - tietoa, toimintaa ja tuloksia? Eduskunnan tarkastusvaliokunnan julkaisu 2013 (1).
https://www.eduskunta.fi/FI/tietoeduskunnasta/julkaisut/Documents/trvj_1+2013.pdf. (Luettu 21.5.2019.)
- Halme, N., Hedman, L., Ikonen, R. & Rajala, R. 2018. Lasten ja nuorten hyvinvointi 2017: Kouluterveyskyselyn tuloksia. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Harrikari, T. 2008. Riskillä merkityt: Lapset ja nuoret huolen ja puuttumisen politiikassa. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, Nuorisotutkimusverkosto.

- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2008. Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Hirsjärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P. & Sinivuori, E. 2009. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.
- Jarva, V. 2004. Talous ihmisen palveluksessa - moraalitalousnäkökulma kotitalouden tarinoihin. Teoksessa I. Kauppinen (toim.) Moraalitalous. Tampere: Vastapaino, 289-320.
- Järvinen, T. & Jahnukainen, M. 2001. Kuka meistä onkaan syrjäytynyt? Marginalisaation ja syrjäytymisen käsitteellistä tarkastelua. Teoksessa M. Suutari (toim.) Vallattomat marginaalit: yhteisöllisyyksiä nuorudessa ja yhteiskunnan reunoilla. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 20. Helsinki: Yliopistopaino, 125-143.
- Järvinen, T. & Jahnukainen, M. 2008. Koulutus, polarisaatio ja tasa-arvo: hyvä- ja huono-osaistuminen perus- ja keskiasteen koulutuksessa. Teoksessa M. Autio, K. Eräranta & S. Myllyniemi (toim.) Nuoret ja polarisaatio. Nuorten elinolot vuosikirja. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisosiain neuvottelukunta & Stakes, 72-81.
- Johnstone, B. 2017. Discourse analysis. Malden (Mass.): Blackwell.
- Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. 2016. Diskurssianalyysi: teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino.
- Julkunen, R. 2002. Työtä vastaan? Yhteiskuntapolitiikka, 67 (4), 315-323.
- Julkunen, R. 2004. Suunnanmuutoksen moraalitalous. Teoksessa I. Kauppinen (toim.) Moraalitalous. Tampere: Vastapaino, 235-253.
- Julkunen, R. 2006a. Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu. Helsinki: Stakes.
- Julkunen, R. 2006b. Vastuupuheen esiinmarssi. Yhteiskuntapolitiikka, 71 (5), 533-540.
- Kantola, A. 2002. Markkinakuri ja managerivalta: poliittinen hallinta suomen 1990-luvun talouskriisissä. Helsinki: Helsingin yliopisto, viestinnän laitos, Loki-kirjat.
- Karjalainen, P. & Sarvimäki, P. 2005. Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä 2015-toimenpideohjelma. Helsinki: Yliopistopaino, Sosiaali- ja terveysministeriö.

- Koskela, T., Reis, T., Sinkkonen, H. 2016. Irrallisuudesta osallisuuteen - valmiuksia koulupudokkuuden vähentämiseen. *Ammattikasvatuksen aikakauskirja*, 18 (4), 9-23.
- Lämsä, A. 2009. Tuhat tarinaa lasten ja nuorten syrjäytymisestä: Lasten ja nuorten syrjäytyminen sosiaalihuollon asiakirjojen valossa. Väitöskirja, Oulun yliopisto.
- Linnakangas, R. & Suikkanen, A. 2004. Varhainen puuttuminen. mahdollisuus nuorten syrjäytymisen ehkäisemisessä. Helsinki: sosiaali- ja terveysministeriö.
- Mann, S. 2016. *The research interview: reflective practice and reflexivity in research processes*. New York: Palgrave Macmillan.
- Nelson, J. & O'Donnell, L. 2012. Approaches to supporting young people not in education, employment or training, a review. Slough: NFER.
- Nuorten yhteiskuntatakuu -työryhmä 2013. Nuorisotakuun tavoitteet ja sisältö - kirje nuorisotakuun alueellisille ja paikallisille toimijoille. TEM/1740/00.04.01/2011.
- Paju, P. & Vehviläinen, J. 2001. Valtavirran tuolla puolen: nuorten yhteiskuntaan kiinnittymisen kitkat 1990-luvulla. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Patton, M. Q. 2015. *Qualitative research & evaluation methods: integrating theory and practice*. Thousand Oaks, California: SAGE Publications, Inc.
- Pensonen, S. & Ågren, S. 2018. Ammatillisen koulutuksen läpäisyn määrällisen seurannan selvitys lukuvuodelta 2016–2017. Opetushallitus, Raportit ja selvitykset 2018 (2). https://www.oph.fi/download/189825_ammattillisen_koulutuksen_lapaisyn_maarallisen_seurannan_selvitys_lukuvuodelt.pdf. (Luettu 21.5.2019.)
- Peräkylä, A. 2004. Reliability and validity in research based on naturally occurring social interaction. Teoksessa D. Silverman (toim.) *Qualitative research: Theory, method and practice*. London: Sage, 283-304.
- Perttula, R. 2015. Syrjäytymispuhe hallinnan strategiana opiskelijahuollon sosiaalityössä. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto.
- Polanyi, K. 1957. *The great transformation*. Boston, Mass.: Beacon Press.

- Prendergast, L. M., Hill, D. & Jones, S. 2017. Social exclusion, education and precarity: neoliberalism, neoconservatism and class war from above. *Journal for Critical Education Policy Studies*, 15 (2), 23-58.
- Ranta, J. & Kuula-Luumi, A. 2017. Haastattelun keruun ja käsittelyn ABC. Teoksessa M. Hyvärinen, P. Nikander, J. Ruusuvuori & A. L. Aho (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino, 357-366.
- Raunio, K. 2006. *Syrjäytyminen: sosiaalityötä kiinnostavia näkökulmia*. Helsinki: Sosiaali- ja Terveysturvan keskusliitto.
- Ristolainen, H., Varjonen, S. & Vuori, J. (toim.) 2013. Mitä tiedämme politiikkatoimien vaikuttavuudesta lasten ja nuorten syrjäytymisen sekä hyvinvointierojen vähentämisessä? *Politiikkatoimien vaikuttavuuden tieto- ja arviointikatsaus*. Valtioneuvoston kanslia. http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79606/R0213_Mit%C3%A4%20tied%C3%A4mme%20politiikkatoimien%20vaikuttavuudesta.pdf. (Luettu 21.5.2019.)
- Roberts, S. 2011. Beyond 'NEET' and 'tidy' pathways: considering the 'missing middle' of youth transition studies. *Journal of Youth Studies*, 14 (1), 21-39.
- Ruusuvuori, J. & Nikander, P. 2017. Haastatteluaineiston litterointi. *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino, 367-380.
- Sandberg, O. 2015. *Hallittu syrjäytyminen - miten syrjäytymisestä muodostui lähes jokaiseen meistä ulottuva riski?* Väitöskirja, Tampereen yliopisto.
- Sayer, A. 2004. Moraalitalous ja poliittinen talous. Teoksessa I. Kauppinen (toim.) *Moraalitalous*. Tampere: Vastapaino, 23-52.
- Sayer, A. 2011. *Why things matter to people: Social science, values and ethical life*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sennett, R. 2003. *Respect in a world of inequality*. New York: WW Norton & Company.
- Simpura, J. & Uusitalo, H. 2008. Indikaattorimaailma liikkeessä - mitä uutta syntymässä? *Hyvinvointikatsaus*, 2008 (1). https://tilastokeskus.fi/artikkelit/2008/art_2008-03-12_002.html?s=1 (Luettu 21.5.2019.)

- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2003. Köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen vastainen kansallinen toimintasuunnitelma vuosille 2003-2005. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Suurpää, L. (toim.) 2009. Nuoria koskeva syrjäytymistieto: Avauksia tietämisen politiikkaan. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, Verkkojulkaisuja, 27
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2017. Kouluterveyskysely 2017. https://sampo.thl.fi/pivot/prod/fi/ktk/ktk1/summary_perustulok-set?alue_0=87869&mittarit_0=200138&mittarit_1=200345&mittarit_2=199693&vuosi_2017_0=v2017#. (Luettu 21.5.2019.)
- Thompson, E. P. 1971. The moral economy of the english crowd in the eighteenth century. *Past & Present* 50 (1), 76-136.
- Thompson, R. 2011. Individualisation and social exclusion: the case of young people not in education, employment or training. *Oxford Review of Education*, 37 (6), 785-802.
- Tilastokeskus. 2018. Suomen virallinen tilasto: koulutukseen hakeutuminen. Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/khak/2017/khak_2017_2018-12-13_tie_001_fi.html. (Luettu 21.5.2019.)
- Tilastokeskus. 2019. Suomen virallinen tilasto: Sijoittuminen koulutuksen jälkeen. Helsinki: Tilastokeskus. <http://www.stat.fi/til/sijk/index.html>. (Luettu 21.5.2019.)
- Tuomi, J. & Sarajarvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Väärälä, R. 2000. Tarvitseeko suomi syrjäytymisen vastaista ohjelmaa? Teoksessa M. Heikkilä & J. Karjalainen (toim.) *Köyhyys ja hyvinvointivaltion murros*. Helsinki: Gaudeamus, 74-78.
- Valtioneuvosto. 2019. Pääministeri Antti Rinteen hallituksen ohjelma 6.6.2019. Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. Helsinki: Valtioneuvosto.
- Valtioneuvoston kanslia. 2001. Työmarkkinoilta syrjäytyminen, tulonjako ja köyhyys. https://vnk.fi/documents/10616/622992/J1301_Ty%C3%B6markkinoilta+syrj%C3%A4ytyminen,+tulonjako+ja+k%C3%B6yhyys.pdf/bc254529-1fc3-4042-b6a2-73481967cb30?version=1.0. (Luettu 21.5.2019.)

- Vauhkonen, T., Kallio, J. & Erola, J. 2017. Sosiaalisen huono-osaisuuden ylisukupolvisuus Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka*, (5), 512.
- Yates, S. & Payne, M. 2006. Not so NEET? A critique of the use of 'NEET' in setting targets for interventions with young people. *Journal of Youth Studies*, 9 (3), 329-344.

LIITTEET

Liite 1. Haastattelukutsu

Hei,

kuten **** [hankepäällikkö] laittoikin teille jo viestiä, olen tekemässä gradua ****-hankkeesta. Tarkastelen sekä koko hankkeen, että erityisesti toisen asteen pajojen arvopohjaa. Gradussa olen kiinnostunut tarkastelemaan keskeisiä arvoja liittyen toiminnan järjestämiseen ja näkemyksiin yksilöistä hankkeen ja pajojen toiminnan taustalla. Tulokulmani on moraalitalouden käsitteessä: sen avulla pyrin ymmärtämään talouden ja yhteiskunnan välistä yhteyttä. Toiminnan arvopohjaa tarkastelemalla voidaan saada selville, mihin toiminta tähtää periaatteellisemmalla tasolla. Selvittämällä sitä, millä tavoin arvot ja toiminnan tavoitteet tukevat toisiaan, voidaan saada tietoa toiminnan vaikutuksista.

Aineistoni koostuu kokonaisuudessaan sekä hankesuunnitelmasta, että haastatteluaineistosta. Haastatteluissa olen kiinnostunut teidän näkemyksistänne hankkeen toiminnasta, tavoitteista ja tekemästänne työstä hankkeen parissa. Valitsin **** avustuksella haastateltavakseni kolme hankkeen parissa työskentelevää henkilöä, joista sinä olet yksi. Olisiko sinulla mahdollisuutta osallistua haastateltavakseni?

Haastattelun kesto on maksimissaan 1,5 h. Se voidaan toteuttaa joko yliopistolla, tai työpaikallanne, jos sieltä on löydettävissä rauhallinen ja hiljainen tila. Haastattelut toteutetaan teemahaastatteluna ja nauhoitetaan ääninauhurilla. Nauhoitus kirjataan tekstitiedostoksi, jossa muutan tai poistan teidän tunnistamiseen viittaavat tiedot. Huolehdin teidän yksityisyydensuojasta käsittelemällä kaikkea haastatteluun liittyviä tietoja erittäin luottamuksellisesti ja huolehdin, ettei valmiista tutkimusraportista ole tunnistettavissa kuka henkilö on kyseessä.

Tarkoitukseni on tehdä haastattelut viikolla 11, mutta ajasta on mahdollista joustaa tarpeen mukaan myös viikoille 10 tai 12. Löytyisikö ko. ajankohdasta aikaa haastattelulle? Mikäli mikään ajoista ei sovi, voit ehdottaa muuta aikaa.

Ystävällisin terveisin,

Mari Ikonen

Liite 2. Teemahaastattelurunko

Aloitus

- Haastattelun ja tutkimuksen tarkoitus
- Tietosuoja, yksityisyys, itsemääräämisoikeus ja suostumukset
- Nauhoitus
- Kysymyksiä haastattelusta tai tutkimuksesta?

Taustatiedot

- Voisitko kertoa hieman itsestäsi ja sinun työstäsi?
 - o syntymävuosi
 - o koulutustausta
 - o ammattinimike/rooli / asema hankkeessa
 - o oletko työskennellyt aiemmin **** (tässä kaupungissa) nuorten tai nuorten syrjäytymisen parissa?

Koulupudokkuuden vastainen toiminta

- Voisitko kertoa omin sanoin hankkeen toisen asteen pajojen toiminnasta?
 - o Mitä pajoissa tehdään? (konkreettinen toiminnan kuvaus)
 - o Mikä on pajojen toiminnan tarkoitus?
 - (Mistä idea hankkeelle?)
 - Mitkä ovat pajojen tavoitteet?
 - Miksi haluatte saada nuoren pysymään koulussa?
 - Mihin tarpeeseen pajojen toiminnalla pyritään vastaamaan?
 - Millä keinoilla tavoitteisiin pyritään pääsemään? (konkreettiset keinot)
 - Miksi juuri näillä keinoilla?
- Voisitko kertoa omin sanoin sinun työstäsi hankkeessa ja pajoissa?
 - o Voisitko kuvailla sinun tekemää työtä? (konkreettinen kuvaus työtehtävistä)
 - Millainen rooli sinulla on siinä, ettei nuori keskeytä opintojaan?
 - o Mikä on tärkeintä tekemässäsi työssä? (mikä on itselle erityisen merkityksellistä, mikä tuottaa mielihyvää ja on ylpeyden aihe työssä)
 - Mihin pyrit henkilökohtaisesti työlläsi? (henkilökohtainen motiivi)
 - o Mitä luulet nuorten ajattelevan siitä, miten sinun työsi on suorasti tai epäsuorasti vaikuttanut heidän elämäänsä? (mitä hankkeen parissa tehty kaikki työ on saanut aikaan nuorissa)

- Onko tilanne toisella asteella erilainen nyt verrattuna aikaan ennen toisen asteen pajoja? (Onko nuorilla mielestäsi enemmän mahdollisuuksia elämässään hankkeen perustamisen myötä?)

Koulupudokkuus ilmiönä

- Kuvailisitko omin sanoin, millaisia nuoria toisen asteen pajoissa on?
 - koulunkäynnin vaikeuksia?
 - onko yksinäisiä vai onko heillä yleensä muita henkilöitä elämässään?
 - onko muuten aktiivinen elämässä? (esim. harrastukset, järjestötoiminta, työnteko, perhe-elämä)
 - Ovatko he syrjäytymisvaarassa olevia?
 - Jos ovat, niin mitä syrjäytymisvaarassa oleminen tarkoittaa?
 - Millä kriteereillä asiakkaat valitaan pajiin?
- Miksi mielestäsi nuori ei halua tai voi käydä toiseen asteen koulutusta loppuun?
- Millaisia ominaisuuksia tai kykyjä yksilö voi toisen asteen pajatoiminnan avulla saavuttaa?
 - Haluaisitko nähdä muutosta nuorena pajojen seurauksena seuraavien asioiden suhteen? Jatkokysymys: jos haluat, niin millaista?
 - itsenäisyys ja vastuunotto (opinnot, arki ja tulevaisuus)
 - työllistymisestä huolehtiminen
 - sosiaaliset verkostot (yksinäisyyden poistaminen)
 - hyvinvointia elämässä tuottavien asioiden löytäminen
 - Haluatteko nähdä vielä jotain muita muutoksia?
 - Millaisin käytännöin pyritte saamaan aikaan muutosta nuorena?
 - Miksi juuri kouluttautuminen voi saada aikaan hyvinvointia yksilön elämään? (Mitä vaikutuksia kouluttautumisella voi olla yksilöön, jos elämässä on vaikka kaikki muut asiat hyvin, esimerkiksi on kiinnittynyt yhteisöihin?)
 - Antaisitko jonkun esimerkin siitä, mitä muutoksia jossain nuorena on tapahtunut pajatoimintaan osallistumisen aikana ja sen jälkeen? (mitä muutoksia on tai ei ole tapahtunut, jos nuori on / ei ole palannut opintoihin toiminnan jälkeen?)
- Jos toiminta on onnistunut, niin missä näet pajanuoret 5-10 vuoden päästä?
- Tuleeko sinulle vielä mieleen jotain, mitä haluaisit kertoa tai kommentoida teemoista?

Kiitos haastattelusta!